

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

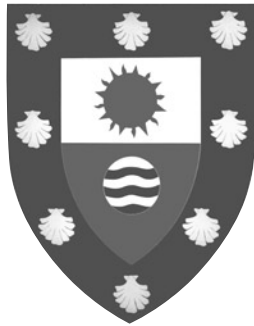
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Vejby-Tibirke årbog 2008

Vejby-Tibirke Selskabet

Årbog 2008

©Fotografisk, mekanisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er kun tilladt med Vejby-Tibirke Selskabets skriftlige tilladelse. Undtaget herfra er korte uddrag til brug i anmeldelser.

Redaktion:

Chr. Friis, Lars C. Windfeld-Høeberg og Niels Jørgen Larsen.

Forsideillustration:

Foto af Dagmar og Victor Bendix ved flyglet.

© Det Kongelige Bibliotek

Indvendige sider af omslaget:

Kort over Vejby-Tibirke området.

© Kort og Matrikelstyrelsen (212)

Illustrationer er gengivet i højst mulige kvalitet, ud fra det materiale der er modtaget til reproduktion

Grafisk tilrettelægning, sats og reproduktion:

WICTOR grafisk produktion

www.wictor.dk · Tlf. 4826 1848

Tryk:

BM Grafik ApS

www.bm-grafik.dk · Tlf. 4870 5200

Oplag: 1100 eksemplarer

ISBN 978-87-88319-34-7

ISSN 0108-2906

Indhold

Forord	
Af Christian Friis	5
 Rigmor Stampe & Victor Bendix	
Af Ida Dybdal	7
 En kanonartikel	
Af Lars Windfeld-Høeberg	27
 Militærets forsøgsskydninger i Tisvilde Hegn 1889-1920	
Af Steen Bernichow	33
 Lokale udtryk og stednavne	
Af Lars Windfeld-Høeberg	57
 Familien Nørgaard på Havgården	
Af Kamma Hansen	65
 Skolestier og kirkestier	
Af Lars Windfeld-Høeberg	77
 Kunstudstillingen 2008	
Af Christian Friis	89
 Selskabets bestyrelse og adresser	91
 Æresmedlemmer	93

Alerede fra det første redaktionsmøde i efteråret 2007, var der enighed om tre ting: Vi skulle ikke kun skrive om kunst og kunstnere, vi skulle have meget mere med om egnens historie, og vi skulle virkelig gøre os umage med at finde tekster og billeder, der skildrede Vejbyområdet.

Det er nu op til læserne at afgøre, om vi har løst opgaven.

Det er måske derfor paradoksalt, at den første artikel om komponisten og pianisten Victor Bendix og hans hustru Rigmor Stampe bryder de tre regler, men ingen redaktion ville kunne sige nej til at bringe denne spændende og gennearbejdede artikel, der en dag lå i min postkasse.

Til gengæld opfylder alt det andet i årbogen et eller flere af vores mål bl.a. artiklen om de store skydeøvelser ved Brantebjerg, der en dag lå næsten parat til tryk i min mailboks. Selv lokal fødte og 3. generationslandliggerne vil blive forbavsede, når de får afsløret sandheden om 'skansen' ved Brantebjerg. Fremover vil vi passere Brantebjerg med en anden bevidsthed.

Den tredje store artikel om pensionatet 'Havgården', Vejby Strand opfylder alle vores mål, og samtidig er det på et meget passende tidspunkt, at der kommer en artikel om dette sted, idet 'Havgården' nu lider samme skæbne, som så mange andre hoteller og pensionater; den bliver omdannet til ferielejligheder.

Der er heldigvis også blevet plads til flere mindre egnshistoriske artikler om lokale udtryk, stednavne og om snart glemte kirke- og skolestier. Gennem studier af gamle kort og ved samtaler med 'ægte' hjemmefødinge har forfatteren fået nedskrevet oplysninger, der ellers snart ville være glemt – og til sidst ville vi ikke undlade at fortælle om den 4. kunstudstilling i træk på Tisvilde Skole.

Chr. Friis, formand

Rigmor Stampe & Victor Bendix

og deres sommerboliger i Tisvilde Lunde

Af Ida Dybdal

Som sommerbeboer tilbage fra 1951 på Brøndgraverens Vej i Tisvilde Lunde har jeg kunnet glæde mig over at kende brøndgraveren, som Vejby-Tibirke Kommune med rette opkaldt vejen efter. Jeg har kendt den høje, flotte brøndgraver Peter Svensson, hvis hus fik nr. 1 på vejen. Peter Svensson var kendt og værdsat viden om. Foruden naturligvis at grave vores brønde udførte han også meget andet godt og nyttigt arbejde bl.a. for Lundenes beboere. Jeg har i de mange år kendt og hygget mig med hans kone Thora Svensson og med deres søn og datter. Den så rare og hjælpsomme søn Peter, alle her omkring kender, bor her heldigvis stadig. Han og hans søster Hanne og hendes mand Niels, der har deres hjem i Helsingør, er mine gode venner.

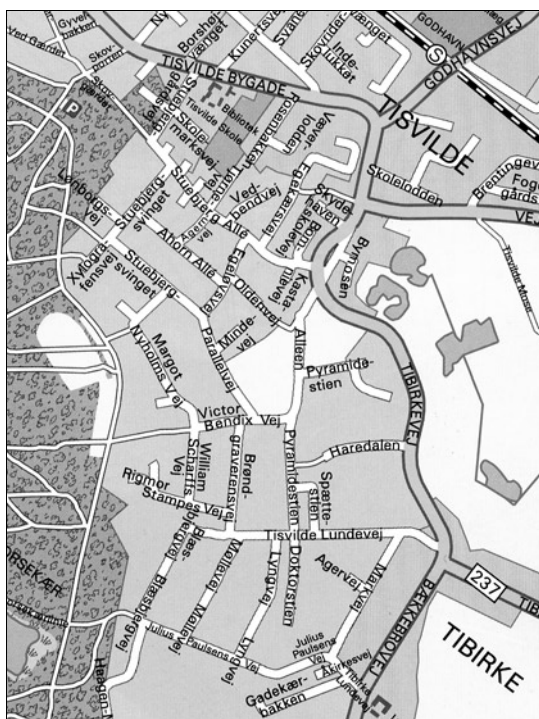
Derimod har jeg desværre ikke kendt Rigmor Stampe og Victor Bendix, som kom til at lægge navne til de to parallelle tværveje, jeg bor midt imellem. Deres tid i Tisvilde Lunde begyndte så langt tilbage som omkring 1900 og ophørte ved deres død henholdsvis i 1923 og i 1926. De var da begge i 70'erne.

Julius Paulsen:

Den unge brøndgraver Peter Svensson

Foto: Christian Friis

Kortudsnit fra indstik i 'Touristguiden 2007'

Men vejskiltene med deres navne har jeg nikket til næsten daglig. De har længe givet mig lyst til at fortælle om menneskene bag navnene, om deres baggrund og naturligvis om deres tilknytning til Tisvilde Lunde. Til glæde for utålmodige læsere kan jeg allerede her afsløre, at tilknytningen var sommerboligerne, det gamle, hvide hus 'Lynghuset' og den nærliggende gule villa 'Birkebo', begge lige op til Tisvilde Hegn, og til dels også det store, sorte bjælkehus 'Birkebohus' bag ved 'Birkebo', nu alle med adresse på Rigmor Stampedes Vej.

Hverken Rigmor Stampe eller Victor Bendix var en hvem som helst. De var begge udprægede personligheder, og deres liv både hver for sig i de unge år og senere sammen som ægtepar var temmelig usædvanlige. De to kommer her i kronologisk rækkefølge, først Rigmor Stampe som den ældste af de to næsten jævnaldrende.

Rigmor Stampe

H. C. Andersen som fadder

Baronesse Rigmor Stampe blev født den 7. december 1850 på forpagtergården Christinelund under herregården Nysø ved

Præstø. Hun var ældste barn af baron Henrik Stampe, besidder af baroniet Stampenborg (Nysø, Jungshoved m.m.) og baronesse Jonna Stampe, f. Drewsen .

Rigmor blev hjemmedøbt og senere fremstillet i kirken. Blandt sine faddere fik hun selveste H. C. Andersen. Det

hang sådan sammen: Som bekendt var Jonas Collin, Rigmors oldefar, H. C. Andersens velgører. Og H. C. Andersen, der når han var i København næsten daglig havde sin gang i det collinske hjem i Bredgade, siden i Amaliegade, kendte og interesserede sig for slægten Collins mange medlemmer. Også i de yngre generationer og deriblandt Jonas Collins datterdatter Jonna Drewsen. Hende havde han et fortroligt venskab med og korresponderede med.

Når Rigmors forældre nu bad digteren om et være en af hendes faddere, havde det endvidere en ganske særlig baggrund. Den unge baron Henrik Stampe, der boede i København for at studere jura, var en ivrig teatergænger. Engang i begyndelsen af året 1843 så han fra sin plads i ståparterret i Det Kongelige Teater den knap 16-årige Jonna Drewsen, der med sin familie sad oppe i sin morfar Jonas Collins direktionsloge. Henrik Stampe forelskede sig lidenskabeligt i hende. Men hvordan skulle han komme i kontakt med hende?

Heldigvis kendte Henrik Stampe og H. C. Andersen hinanden fra digterens mange besøg på Nysø hos Henriks forældre. Henrik fik nu H. C. Andersen til at introducere sig i familien Collin, og H. C. Andersen kom til at optræde som postillon d'amour mellem de to forelskede unge under deres såkaldte hemmelige forlovelse. Det var i de år, hvor Henriks mor, den myndige baronesse Christine Stampe, f. Dalgas, endnu ikke havde villet tage imod den borgerligt fødte Jonna på Nysø. Det skete først i 1847, og først den 2. februar 1850 blev Rigmors forældre gift med hinanden.

Herregården Nysø ved Præstø.

Foto: Poul-Erik Damkjær Petersen

H. C. Andersen sagde med glæde tak til at være fadder til Rigmor. Desværre blev han forhindret i at være til stede, da hun søndag den 18. maj 1851 blev fremstillet i Skibinge Kirke, der hørte under baroniet Stampenborg. Men han blev naturligvis indskrevet som fadder i kirkebogen, og kort tid efter boede han nogle dage hos sine venner på Christinelund, og da lille Rigmor engang græd, 'sladrede hende i Søvn'. Det var en rigtig gudfar.

Man kunne måske have ventet, at Rigmors forældre havde opkaldt hende efter en bedstemor eller en tante. Men de var nu mere hittepåsomme og valgte det ikke så almindelige navn Rigmor. Det fik hun, fortæller hun selv, efter liden jomfru Rigmor i Ingemanns historiske roman 'Valdemar Seier'.

Slægt

På fædrene side havde Rigmor Stampe bl. a. farforældrene på Nysø, farfaderen baron Hendrik Stampe og farmoderen baronesse Christine Stampe. Det var hende, der kærligt og myndigt tog hånd om Thorvaldsen i 1839, som gav ham et hjem på Nysø og her gav ham fred og ro til at arbejde.

På mødrene side havde hun som nævnt bl.a. en af tidens mest indflydelsesrige mænd i København, oldefaderen geheimekonferensråd Jonas Collin . Mormoderen var Jonas Collins ældste datter Ingeborg, gift Drewsen og morfaderen justitiarius i Kriminal- og Politiretten i København, konferensråd Adolph Drewsen .

Det var ham og H. C. Andersen, der sammen lavede billedbøger med collager og vers bl. a. til Rigmor og hendes søstre. De to næsten jævnaldrende herrer havde mange interesser fælles, ikke mindst naturen. De kunne også begge lide at klippe og klistre.

Barndom og ungdom

Som barn boede Rigmor Stampe sammen med sine forældre og yngre søskende på den lille gård Christinelund, som faderen havde forpagtet under Nysø og som han i 1859 fik bygget en ny stor hovedbygning til. Hovedsædet Nysø overtog han i 1877 efter sin fars død, og her fik Rigmor så sit hjem, indtil hun i

1879 giftede sig og flyttede til København. En af Rigmors store interesser, som hun havde fælles med sin morfar, og som hun her på landet har kunnet udvikle, var glæden ved at dyrke planter og blomster.

Rigmor og hendes tre yngre søstre Astrid, Kristine og Jeanine fik en god opdragelse. De havde selvfølgelig privatlærerinder, der bl. a. lærte dem fransk og tysk, engelsk brugte man ikke dengang, og de fik, hvad der vel ikke var helt almindeligt for baronesser på en herregård, privatundervisning i København hos lærde professorer. De blev sat til at læse mange bøger og blev velorienterede i litteraturen. Især de tre ældste døtre blev, bakket op af deres forældre, socialt bevidste. De arbejdede i flere år på at bringe social folkelig oplysning ud blandt landbefolkningen. Faderen fik på Nysø indrettet en foredragssal til brug for de så engagerede døtre.

De unge baronesser må naturligvis på mange måder have haft et beskyt-

Forpagtergården Christinelund
under herregården Nysø.

Foto: Poul-Erik Damkjær Petersen

Den yngre Rigmor Stampe.
Foto: Det Kongelige Bibliotek

tet og privilegeret liv, men de kendte altså også til andre sider af livet. Rigmor blev senere filantrop inden for børns verden, og Astrid, gift Feddersen, blev en fremtrædende kvindesagsforkæmper. De blev høje, statelige damer, der nok har imponeret.

Victor Bendix

Victor Emanuel Bendix voksede op i en københavnsk, i begyndelsen forholdsvis velhavende borgerfamilie og i et jødisk miljø. Han blev født den 17. maj 1851 i det indre København. Familien, der flyttede mange gange, boede på det tidspunkt i Pilestræde mellem Antonigade og Sværtegade. Victor Bendix var søn af grosserer Emanuel Bendix og Ida Caroline Magnus. Victors far var som hans far, Benzon Bendix, grosserer i farvevarer, især det blå farvestof indigo. Det blev bl. a. brugt til farvning af soldateruniformer. Victors far var også en meget dygtig musiker, han havde lært fløjtespil hos Det Kongelige Kapels fremragende fløjtenist Niels Petersen.

Men man sagde om farvevarehandler Emanuel Bendix, at hans kærlighed til musikken var højere end kærligheden til indigoen. Det fik det lidt triste resultat, at han året før sin død gik fallit med det ellers ansete firma Benzon Bendix. Men den dybe kærlighed til musikken bevirkede heldigvis også, at hjemmet blev et meget musikalsk hjem med kammermusik udøvet af familiens medlemmer og af musikalske venner. Og at grundlaget her blev lagt for de musikalske karrierer, de unge fik. Den ældste søn Otto Bendix dyrkede først klaverspillet, men blev senere solooboist i Det Kongelige Kapel, Frits Bendix blev cellist i kapellet, den yngste søn Victor Bendix blev både komponist, pianist, dirigent og klaverpædagog, og datteren Anna Bendix blev sanglærerinde. Som man kan forestille sig i det musikalske hjem, begyndte Victor meget tidligt at spille klaver, undervist af den ældre bror Otto, og allerede som barn komponerede han. Under sine studier på Musikkonservatoriet fik Victor bl.a. Niels W. Gade, J. P. E. Hartmann og August Winding (i klaverspil) som lærere.

Victor Bendix var i nær familie med en anden jødisk slægt. En yngre søster til Emanuel Bendix, den begavede Emilie Bendix

blev således gift med grosserer Herman Cohen Brandes. Emilie Brandes, der blev det faste midtpunkt i sin familie, betød meget for sine sønner, brødrene Georg, Ernst og Edvard Brandes, som altså var fætre til Victor Bendix.

Deres fælles bedsteforældre Benzon Bendix's ejede ejendommen Kronprinsensgade 9, hvor også farvevarefirmaet med kontor og lager hørte til. Bedsteforældrene boede på 2. sal. På 1. sal boede den yngre generation. Først boede datteren Emilie Brandes der med mand og børn, og engang i begyndelsen af 1860'erne flyttede så i stedet sønnen farvevarehandler Emanuel Bendix ind her med sin kone og sine mange musikalske børn. Frits Bendix fortæller i sine erindringer 'Fra en Kapelmusikers Erindringer', at den yngste bror Victor engang som dreng oppe i salen på 2. sal hos bedsteforældrene med stor myndighed dirigerede den store oktet for klaver, blæsere og strygere, han selv havde komponeret.

Beåndet og charmerende musiker

Victor Bendix kunne glæde sig over, at han kom til at betyde utrolig meget i musiklivet. Men det var en livslang sorg for ham, at han af statur var en ganske lille mand. Til gengæld, forstår man, har han været en beåndet musiker, der ikke mindst, når han spillede, må have haft en ganske særlig udstråling. Hans åndfuldhed og udstråling har betaget Rigmor Stampe, som den betog deres datter Karen Stampe Bendix. På fotografiet af den kønne yngre Victor Bendix kan man også få en fornemmelse af hans efter sigende milde, bløde og charmerende væsen. Det gjorde et stort indtryk på hans mange klaverelever, især nok de kvindelige elever. De beundrede, ja tilbad ham.

Den yngre Victor Bendix.
Foto: Det kongelige Bibliotek

Det har ikke været spildt på klaverpædagogen, der var en damernes ven og forfører. Det var ikke helt ufarligt for de kvindelige elever at dele klaverbænk med læreren ved undervisningen i hans private hjem.

Giftermål

Sådan formede livet sig for Rigmor Stampe og Victor Bendix, disse to begavede mennesker med så forskellig baggrund, der fandt sammen. De blev den 18. juli 1879 viet på Københavns Rådhus. Rigmor Stampe, der tilhørte den danske folkekirke, og Victor Bendix, der tilhørte Det Mosaiske Trossamfund, var begge ateister.

Ægtefællerne

Rigmor som husmor, hustru og mor

København var ganske vist ikke en ganske ukendt verden for Rigmor Stampe. Der havde hun jo sin mødrene familie. Og i øvrigt bosatte hendes nære familie sig efter jul nogle måneder i København for bl. a. at deltage i selskabslivet der. Det var skik hos familierne på herregårdene, at de lejede vinterlejligheder inde i København. Alligevel må det have været noget af en overgang for hende at komme til hovedstaden fra tilværelsen på landet i Sydsjælland gennem 30 år. På landet havde omgangskredsen været aristokratiet på de mange herregårde. Den kloge Rigmor Stampe med de sociale interesser lagde imidlertid aristokratiet og baronessen bag sig. Hun blev nu herskabshusmor i store lejligheder med omfattende selskabelighed og kom ind i nye kredse, ikke mindst i musikkredse. En god og trofast kammerat blev hun for sin ægtemand og en god, noget principfast mor for deres tre børn, datteren født i 1881 og de to sønner født henholdsvis i 1882 og i 1883. For Victor Bendix var levebrødet arbejdet som klaverpædagog. Det var Rigmor Stampe, der var den velhavende, som bragte penge med i ægteskabet.

Forfatterinden Karin Michaelis skrev i en nekrolog over Victor Bendix i 1926 om deres sidste hjem i en stor lejlighed i Nørresøgade 27 A, st.:

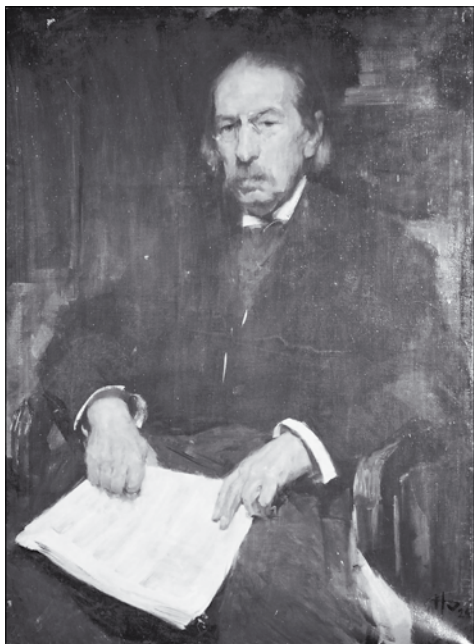
»Hjemmet i Nørresøgade var en Række Aar Samlingsstedet for en Del af Danmarks betydelige Mænd og Kvinder i og uden for Kunstnerverdenen. Man mødtes der engang eller to om Maanednen - op mod et hundrede Mennesker - og blev til langt ud paa Natten. Alt var formløst under Jagttagelse af kultiverede Menneskers selvfølgelige Velopdragenhed...«

Samfundsreformatør og forfatterinde

Rigmor Stampe fortsatte under sit ægteskab sin udadvendte virksomhed. Hun blev en slags samfundsreformatør og helligede sig nu børns vilkår. Hun oprettede i 1891 'Københavns Legepladsforening' og var dens formand i 20 år. Man kan forestille sig, at hun har været en engageret og myndig formand. Hun stiftede og ledede et udvalg for danske børns fællesleg, og senere, da hun var blevet alene, skrev hun litteraturhistoriske bøger. I 1912 udgav hun 'Baronesse Stampes Erindringer om Thorvaldsen' med farmoderen Christine Stampes efterladte optegnelser, og i 1918 skrev hun bogen 'H. C. Andersen og hans nærmeste Omgang' om H. C. Andersen og sin egen collinske familie.

Den lidt ældre Rigmor Stampe.
Foto: Det Kongelige Bibliotek

Herman Vedel: Komponisten Victor Bendix.

Foto: Torben Rud Petersen

Victor Bendix som komponist, pianist, kammermusiker, dirigent og klaverpædagog

Victor Bendix nød et sjældent ry som pianist, som kammermusiker og som klaverpædagog. Han var ifølge Dansk Biografisk Leksikon en af de ypperste og mest åndfulde af tidens pianister, der satte præg på dansk musikliv. Han var også en dygtig dirigent. Som komponist skrev han både orkesterværker, klaverværker og sange. De vigtigste kompositioner var hans fire symfonier, bl. a. 'Fjeldstigning' fra 1882, som han tilegnede hustruen Rigmor Stampe. De fire symfonier er i 2000 indspillet for første gang og er udkommet på cd. Victor Bendix blev professor i 1898.

Ægteskabet

Rigmor Stampe og Victor Bendix's ægteskab blev, som man kunne tænke sig, noget helt specielt. Deres datter, journalisten Karen Stampe Bendix, der mest lignede og mest var knyttet til sin far, skrev i sin erindringsbog 'Fra mit Livs Tjørnekrat' sådan om forældrene:

»...Disse to væsensforskellige Mennesker, hver især en Personlighed, havde da i gensidig aandelig Uundværlighed og for tre opvoksende Børns Skyld bestemt sig til alligevel at blive sammen. I et urokkeligt godt Kammeratskab gav de hinanden en fuldkommen Frihed, som efter Sagens Natur kun for den ene

Part skulle blive effektiv, men samtidig kom til at bevise en saadant asocial Privatpagts Uigennemførlighed.

De Kvinder, Far, som paa sin Vis var Ungkarl, knyttede sig til for en kortere eller længere Periode, blev, som det jo hænder så mange Pædagoger, udvalgt af hans meget store Elevkreds.«

Victor Bendix som kvindeforfører

I sin nekrolog over Victor Bendix kaldte Karin Michaelis Rigmor Stampe overmenneskeligt opofrende, og det forstår man, når man læser om hans forbindelser med andre kvinder.

Det var som sagt ikke nogen hemmelighed, at Victor Bendix var meget kvindekær og som antydning af datteren indledte forhold til flere af sine kvindelige elever. En af hans affærer langt tilbage i tiden fik en katastrofal udgang. Hans fætter Edvard Brandes havde en ung, smuk kone Harriet og to børn. Børnene og moderen var klaverelever hos Victor Bendix, moderen mere end elev. Da ægtemanden opdagede, at hun havde en elsker (han vidste først ikke hvem), truede han hende med skilsmisse og med at tage børnene fra hende. I sin fortvivlelse herover og yderligere fortvivlet over, at elskereren Victor Bendix giftede sig med Rigmor Stampe, tog hun fem dage efter dette pars bryllup sit liv ved at drikke blåsyre.

Hans oplevelser med kvindelige elever gik i det hele taget ikke ubemærket hen. Engang - under ægteskabet med Rigmor Stampe - blev moderen til et af hans børn uden for ægteskab ved med at troppe op med barn i barnevogn ved hans og Rigmors hjem i København for at vække hans faderlige følelser. Hun den tidligere klaverelev Augusta Schiøler plagede ham også ved ægteparrets sommerhus i Tisvildeleje, hvor hun med trusler trængte ind i hans komponistpavillon ude på grunden. Lige som nu om dage var pressen på tærerne, og en skandale ikke helt til at undgå. Bekendtskabet med den tidligere klaverelev, pianistinden Augusta Schiøler, var i 1899 resulteret i sønnen Victor Schiøler. Han som på så fornem vis videreførte faderens talenter som pianist og også som dirigent. Og som blev en internationalt anerkendt klavervirtuos og blev professor ved Musikkonservatoriet.

Skilsmisse efter sølvbrylluppet

Rigmor Stampe og Victor Bendix's ægteskab holdt i mange år. De nåede at fejre sølvbryllup i 1904 .Men de blev skilt forholdsvis kort tid efter sølvbryllupsfesten. Det må her for 100 år siden have været noget af en skandale. Rigmor Stampe resignerede, så Victor Bendix's veninde og tidligere klaverelev, pianistinden Dagmar Raven, f. Lebrecht (1868-1954) i 1905 kunne komme til at gifte sig med ham. Victor Bendix og Dagmar Raven havde i 1903 fået datteren Grete Bendix . Hun blev skuespillerinde og oversatte skuespil.

'Lynghuset' i dag. Foto: Christian Friis

Sommerboligerne i Tisvilde Lunde

'Lynghuset'

Rigmor Stampes hus 'Lynghuset' i Tisvilde Lunde blev i nogle år, men egentlig ikke i ret mange, den fælles sommerbolig for hende og Victor Ben-

dix. Det var deres datter, der fandt huset. Karen Stampe Bendix fortæller i sine erindringer, at hun på en af sine ture i Hegnet sammen med maleren Kristian Møhl opdagede en enestående idyl. Det var et gammelt, stråtækt hus, der lå lige i skovbrynet i Tisvilde Lunde ganske isoleret, kun omgivet af lyng og revlinger. Det var omkring århundredskiftet. Hun fik det på hånden og sin mor til at købe det for 1.000 kr. Karen Stampe Bendix fortæller, at 'Lynghuset' blev moderens kæreste opholdssted, kendt viden om for det blomsterflor, hun fik til at skyde op af det bare sand.

Det var den velhavende Rigmor Stampe, der havde råd til at købe huset og den meget store grund. Hun købte i begyndelsen af århundredet 'Lynghuset' af gårdejer Carl Chr. Møller, der ejede

meget store arealer, og yderligere en naboparcel af parcel-list Hans Nielsen. Skøderne på begge ejendomme blev først tinglæst den 28. februar 1905, det år hvor Rigmor Stampe og Victor Bendix blev skilt. Rigmor Stampes køb af de 2 parceller og hendes betaling af købesummerne, henholdsvis 803 kr. og 150 kr., havde for længst fundet sted.

Midt ude i lyngen på sin ejendom fik Rigmor Stampe opført en lille pavillon til ægtemanden Victor Bendix. Her fik han sit arbejdsværelse med flygel. Her kunne han i ro komponere. Hun vidste jo nemlig, at det at komponere betød langt mest for ham, langt mere end at være klavervirtuos og dirigent for ikke at tale om arbejdet som klaverpædagog.

Victor Bendix's og Niels Bohr's arbejds pavillon.

Foto: Christian Friis

Victor Bendix sammen med sønnen Kaj, barnebarnet Ellis og professor Victor Kuhr.

Foto: Det Kongelige Bibliotek

Sølvbrylluppet i 'Lynghuset'

Inden skilsmissem i 1905, der efterlod Rigmor Stampe alene i 'Lynghuset', var ægteparrets fælles bolig rammen om noget mere muntert, nemlig festen i anledning af sølvbrylluppet den 18. juli 1904. Karin Michaelis skriver i sin nekrolog om Victor Bendix sådan om festen:

»Og hvor mindes jeg Festen - den store, den sidste - ude i Lynghuset, i Tidsvilde hin Sølvbrylluppets Sommer, hvor Vennerne strømmede sammen for at fejre Victor og Rigmor Bendix. Det blev strømmende Regn, Skybrud, der varede Timer,

Rigmor Stampe med barnebarnet Ellis i Tisvilde.

Foto: Det Kongelige Bibliotek

saa vi Gæster, der var vandret ud i Skoven, vendte hjem som druknede Mus og maatte iføres, hvad Huset formaaede af tørre Klude. En maatte ombytte Silkekjolen med en hvid Natkjole, en anden Lakskoene med Filttøfler. Nej, som vi morede os.«

Efter skilsmissen bo-ede Rigmor Stampe som sagt alene i 'Lynghuset', men hun havde vist

mange besøgende, fik vel bl. a. besøg af sin yngste søn, sangpædagogen Kaj Bendix, som hun inde i byen boede sammen med, af datteren Karen og det eneste, højt elskede barnebarn Ellis. Barnebarnet Ellis var født ca. 1907. Hun var datter af Karen Stampe Bendix og hendes ægtemand stadsingeniør Olaf Forchhammer. Ellis blev danserinde og skuespillerinde og kaldte sig Lillian Ellis. Lillian Ellis døde allerede i 1951.

I 'Lynghuset' havde Rigmor Stampe sin sommerbolig indtil sin død. Hun døde af lungebetændelse den 9. marts 1923 72 år gammel. Hun døde på Frederiksberg, hvor hun gennem mange år havde sin vinterbolig på Prinsesse Maries Vej.

Niels Bohr køber 'Lynghuset'

'Lynghuset' købte professor Niels Bohr i 1924, og det er efterkommere af Niels Bohr, der nu ejer 'Lynghuset', Rigmor Stampes Vej 15, og en række andre sommerhuse på den store grund. Den lille pavillon med tilhørende grund og adgangsvej dertil fik Victor og Dagmar Bendix i 1924 udelukkende brugsret til. Senere gik den over til Niels Bohr og gav ham arbejdsro der.

'Birkebo'

Den fremragende, men sikkert ikke særlig velbeslåede, kunstner Victor Bendix var så heldig igen at få en hustru, der havde formue og som ligesom Rigmor Stampe bl. a. kunne give ham en sommerbolig i Tisvilde Lunde. Hans anden hustru Dagmar Raven, f. Lebrecht, som han giftede sig med den 23. september 1905, var selv en fremragende og feteret pianistinde med mange koncerter, og hun havde fra 1896 været gift med den meget ældre og, forstår man, velhavende generalagent, grosserer Baldur Raven, der døde tidligt.

Dagmar Bendix var ikke sen til at sikre sig naboparcellen til Lynghuset langs skovbrynet. Den købte hun af gårdejer Carl Chr. Møller. Lige før brylluppet med Victor Bendix blev der på ejendommen den 18. september 1905 oprettet en ægtepagt, der gjorde den til hendes særeje. Skødet på selve overdragelsen af ejendommen fra Carl Chr. Møller til Dagmar Bendix er først tinglyst så sent som den 21. april 1908, det år, hvor Dagmar Bendix fik opført den smukke gule villa 'Birkebo'. Ligesom Rigmor Stampes nabohus 'Lynghuset' ligger den som sagt helt op til skovbrynet. 'Birkebo' fik siden nr. 10 på Rigmor Stampes Vej.

'Birkebo' var oprindelig ikke gul, men hvid med blå skodder. Arkitekt på villaen har sandsynligvis arkitekten Einar Madvig været. Det var ham, der i 1910 for Victor Bendix's ældre bror, professor Frits Bendix, opførte den store, hvide villa 'Lundebo' med grønne skodder, nu Margot Nyholms Vej 10, også den helt op til skovbrynet.

'Birkebo' Rigmor Stampesvej 10.

Opført af Dagmar Bendix.

Foto: Christian Friis

Victor og Dagmar Bendix ved flyglet.

Foto: Det Kongelige Bibliotek

Familien i 'Birkebo'

I 'Birkebo' kom nu ægteparret Victor og Dagmar Bendix til at bo. Med Dagmar, som han også havde et meget smukt klaversammenspil med, fik Victor Bendix et harmonisk og lykkeligt ægteskab. I 'Birkebo' boede også deres datter Grete, der som sagt blev født i 1903. I sine erindringer fra 1948 'Lykkelige

Barndom', som er skrevet set med et barns øjne, fortæller hun charmerende og forstående om forældrene og Rigmor Stampe i deres sommerboliger i Tisvilde. De to tidligere ægtefæller Rigmor Stampe og Victor Bendix var, som man kan forstå, ved Dagmar Bendix's køb af 'Birkebo' blevet naboer med grunde helt op til hinanden, men med lidt afstand mellem husene.

Grete Bendix om forældrene og 'Tante Risse'

»Tante Risse er – ingen rigtig Familie-Tante, men alligevel mere end Tante Julie 'en plejemoder', fordi Far har været gift med hende, længe inden han traf Mor og fik mig. Derfor er det vældig praktisk i Tisvilde, at Fars og Mors – og Tante Risses Hus ligger med Haverne helt ind i hinanden. For naar Folk har været gift og har Børn sammen, bliver de ved at være gode Venner. Hvis de to Koner altsaa ikke er vrede paa hinanden. Men det er Mor ikke – og Tante Risse synes ogsaa det er hyggeligt. Hun er jo saa gammel, at hun bedre kan lide at pusle om en Have end om en Mand.«

Det er jo en positiv måde at se det noget specielle forhold på, men var det mon helt så idyllisk? For Rigmor Stampe skulle man tro, at det ikke har været helt nemt at bo så nær Dagmar Bendix. Men Rigmor Stampe har, kan man forstå, været et tolerant menneske og ikke den jaloux type.

Grete Bendix skriver i sin lidt pudsige bog også om sine besøg i 'Lynghuset' hos Rigmor Stampe og om Rigmor Stampes arbejde med at finde planter inde i Hegnet og dyrke dem i den store have.

Victor Bendix døde den 5. januar 1926, og Dagmar Bendix solgte 'Birkebo' i 1941. Da havde hun allerede nogle år i stedet boet i sit nye bjælkehus 'Birkebohus'.

'Birkebohus'

Dagmar Bendix købte i 1918 den ledige parcel omme bag ved 'Birkebo'. Den købte hun af tømrermester Carl Gustav Larsen, der nu ejede mange af grundene i Tisvilde Lunde. Hun fik ejendommen som særeje. På sin nye grund fik Dagmar Bendix opført det store, sorte bjælkehus 'Birkebohus'. Og da den lille pavillon på Rigmor Stampes grund, som hun og Victor Bendix havde haft ret til at bruge, gik over til Niels Bohr, fik hun i stedet opført en tilbygning til bjælkehuset med en musikstue for dem. Fra 1926 boede Dagmar Bendix som enke i 'Birkebo', indtil hun midt i 1930'erne flyttede ind i 'Birkebohus'. Det har nu vejadressen Rigmor Stampes Vej 8. Dagmar Bendix, der i mange år lå syg og lammet i sit hus, døde i 1954, og hendes datter Grete Bendix arvede ejendommen i 1955. I 1958 solgte hun den til direktør, civilingeniør Jørgen Zedeler, hvis familie stadig ejer ejendommen.

'Birkebohus' Rigmor Stampes Vej 8.

Ligeledes opført af Dagmar Bendix.

Foto Christian Friis

Vejene

'Rigmor Stampes Vej' har ikke for ingenting fået Rigmor Stampes navn. Vejen

Foto: Christian Friis

med sine 11 huse med ulige numre (nr. 1 til 17) og 5 med lige numre (nr. 2 til 10) strækker sig fra Brøndgraverens Vej med retning mod Tisvilde Hegn og mod Rigmor Stampes 'Lynghuset'. Rigmor Stampes Vej fører én ikke helt ind i Hegnet, men næsten. Efter først at have fulgt en lige linie snor den sig lidt, både mod syd omme bag ved 'Spånekrogen', der var William Scharffs hus og atelier, og mod nordvest for at ende bag ved 'Lynghuset' (nr. 15), ejendommen nr. 17 og 'Birkebo' (nr. 10). Foruden begge at have adresse på Rigmor Stampes Vej, vender 'Lynghuset' og 'Birkebo' begge ud til skovbrynet. 'Birkebo' har låge ud til en sti, der fører ind i Hegnet, og 'Lynghuset' den låge lige ud til Hegnet, som Rigmor Stampe i 1911 fik tinglæst en overenskomst om med Statskovvæsenet.

Foto: Christian Friis

'Victor Bendix Vej', der strækker sig fra Pyramidestien med retning mod Tisvilde Hegn, kan ikke prale af så mange huse som Rigmor Stampes

Vej. Vejen kan kun mønstre 3 huse med ulige numre (nr. 1 til 5) og 3 med lige numre (nr. 2 til 6). Som egentlig vej ender Victor Bendix Vej nemlig allerede henne ved hjørnerne til William Scharffs Vej og Margot Nyholms Vej. Men den fortsættes af en unavngiven sti, der fører ind i Hegnet. Hvad Victor Bendix Vej ikke selv helt formår, nemlig at føre op til Victor og Dagmar Bendix's bolig i hendes gule villa 'Birkebo' i skovbrynet, det gør stien. Det er som sagt ved 'Birkebo', den fører én helt ind i Hegnet. Dagmar Bendix fik ikke nogen vej. Lidt forvirrende kan det for øvrigt godt være, at man langs stien foruden nr. 10 henne på hjørnet ved Hegnet også møder nabohuset, Dagmar Bendix's bjælkevilla 'Birkebohus', Rigmor Stampes Vej nr. 8, set fra 'bagsiden'.

Kilder og litteratur

Utrykte kilder

Skøde- og panteprotokoller i Landsarkivet for Sjælland m.m.

Trykte kilder m.v.

Vejby-Tibirke årbøger:

1977-78 'Sjællands Skagen, Tisvildeleje' af C.H.Clemmensen

1981 'Natur og kunstnere i Tisvilde og Tibirke Lunde' af Mary Larsen

1986 'Tisvildelunde og 'Lynghuset' af Hans Bohr

2004 'De artige piger i Tisvildelunde' af Chr. Friis og Niels Jørgen Larsen

Frits Bendix: 'En Kapelmusikers Erindringer', København 1913

Rigmor Stampe (Udg.) 'Baronesse Stampes Erindringer om Thorvaldsen', København 1912

Rigmor Stampe: 'H. C. Andersen og hans nærmeste Omgang', København 1918

Karin Michaelis: 'Victor Bendix', Nekrolog i Tilskueren 1926

Grete Bendix 'Lykkelige Barndom', København 1948

Karen Stampe Bendix: 'Fra mit Livs Tjørnekrat', København 1960

Erik Henriques Bing: 'Slægtninge fortæller - Bendix, Bing, Henriques og Melchior, København 2006

Jan Jacoby: 'En glemt Symfoniker', artikel i Politiken 2000

Nu afdøde Jan Buchter har hjulpet mig meget ved for mig at gennemgå skøde- og panteprotokoller på Landsarkivet. Og den nuværende ejer af villaen 'Birkebo', Bente Søndergård Jensen, takker jeg for oplysninger om årstallet for villaens opførelse og om villaens oprindelige udseende.

Oversigt over Rigmor Stampes og Victor Bendix's nærmeste familier

Rigmor Stampe	Victor Bendix
Stampe Hendrik, 1794-1876, farfar	Bendix, Benzon, 1788-1861, farfar
Stampe, Christine, f. Dalgas, 1797-1868, farmor	Bendix, Emanuel, 1814-1876, far
Stampe, Henrik, 1821-1892, far	Bendix, Ida, f. Magnus 1818-1889, mor
Stampe, Jonna, f. Drewsen, 1827-1878, mor	Bendix, Otto, 1845-1904)
Stampe, Astrid, g. Feddersen, 1852-1930)	Bendix, Frits, 1847-1914) søskende
Stampe, Christine, g. Bardenfleth, 1856-1884) søstre	Bendix, Anna, 1849-1923)
Stampe, Jeanina, g. de Jonquires, 1861-1911)	Bendix, Rigmor Stampe, g. m. 1879
	Bendix, Karen Stampe, 1881-1963)
	Bendix, Aage, 1882-1899) Børn af V og R
	Bendix, Kaj, 1883-1919)
	Bendix, Dagmar, f. Lebrecht, 1868-1954 g. m. 1905
	Bendix, Grete, 1903-1975, datter af V. og D.

En kanon artikel

Intro til Steen Bernichows artikel

'Militære forsøgsskydninger i Tisvilde Hegn 1889-1920'

Af Lars Windfeld-Høeberg

En urolig fortid

Den fortryllende egn omkring Tisvilde kan ikke undgå at stemme sjælen til fred, selv om det sårbare landskab minder om den historiske kamp mod vind og vejr, sand og hav.

Desuden findes her også mindelser om ufred og våbenfærd:

Indtil for få år siden kunne man kilometer væk fra Melby Skydeterræn fornemme de dumpe drøn i undergrunden, når man ellers sad i ro og mag og hyggede sig med sin roman i liggestolen.

Men så gik det alligevel værre til i fortiden:

- Biskop Rike slog den skånske kong Olav Haraldson ved Bydinge Å (nær Arresøen) 1142.
- Oluf Oxe hærgede herresædet Asserbo og skød tingfogeden i 1492.
- Under Svenske-krigene blev skovområderne hærget 1658-59.
- Der er beretninger om et svensk commando raid mod Rågeleje i 1676-77.
- Under Englands-krigene blev vore strande afpatruljeret af rytteri 1807-1814.
- Under 1. Verdenskrig blev Danmarks neutralitet værnet bl.a. af Lynæs Fort 1916-18.

- Under den tyske besættelse blev der anlagt fæstningsanlæg på Vejby Strand 1943-45.
- Lokale modstandsgrupper anfægtede Værnemagten i den samme periode.
- Og desuden var der tyske forsøg med enmands-ubåde i Arresøen under 2. verdenskrig.

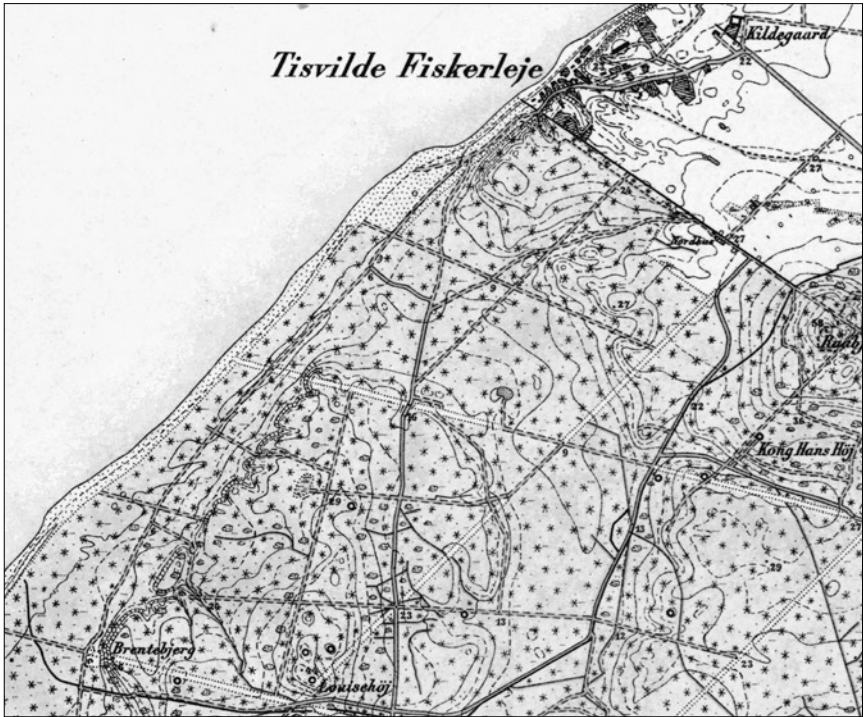
Så med al denne afskrækkende fjendtlighed bag sig kan man i 2008 heldigvis prise sig lykkelig for en fredfyldt Tisvilde-egn. Men uforståelige spor findes stadig i landskabet :

Militære voldanlæg ved Brantebjerg

Enhver med øjnene med sig må have undret sig gevaldigt ved synet af de gådefulde voldanlæg neden for skrænten ved Brantebjerg – det skønne udsigtspunkt, som ligger omtrent to kilometer sydvest for Tisvildeleje på Strandvejen i Tisvilde Hegn.

Voldanlægget ved Brantebjerg i Tisvilde Hegn. Postkort 1915

Omtrent 2 km sydvest for Tisvildeleje ligger det gådefulde 'voldanlæg' neden for udsigtspunktet Brantebjerg (i venstre hjørne), men det fremgår endnu ikke af dette målebordsblad fra Geodætisk Institut, 1899.

Den uforklarlige 'lerknold' ligger mellem klitterne på kysten ud for Brantebjerg. (1 km i terrænet svarer omtrent til 4 cm på kortet).

Ligeledes vil den geologisk interesserede strandgæst studse over den store lysebrune lerknold, der som et uforklarligt fremmedelement stikker frem blandt de hvide sandklitter ved stranden 300 meter ud for Brantebjerg.

Hverken forskere eller interesserede lokalhistorikere har i mands minde givet en troværdig ensigende udtømmende forklaring på disse to landskabelige fænomener.

Dog har de mest skarpsindige kunne finde et spor i en dagsrapport fra Tisvildelejes toldopsynsmand, Johan M. Nielsen, som den 16. november 1896 bl.a. noterer om sit forgæves forsøg på at nå til en stranding ved Stængehus: »Med Strandingsstedet ingen Forbindelse paa Grund af Granatsprængninger ved Brantebjerg«.

Endvidere vil ældre tisvildelejere måske kunne huske, at fiskerne kaldte den omtalte lerknold på stranden ud for Brantebjerg for 'Batteriknolden'.

Men der skulle åbenbart gå omkring 100 år før sløret blev løftet endnu et nøk:

På et lokalt marked i sommeren 2007 dukkede således et gammelt postkort op, som tydeligt viste voldanlægget ved Brantebjerg med flere kraftige kassematter. Desuden viser fotoet et opløjet sandbælte i retning af stranden.

En kanon artikel

Vejby Tibirke Selskabets årbogsredaktion har i årevis lige som andre lokalhistoriske foreninger forgæves stræbt efter en uddybende forklaring på de mærkelige fæstningslignende jordanlæg ved Brantebjerg, indtil – voila :

En bemærkelsesværdig militærhistorisk beskrivelse dumper ind på Vejby Tibirke Selskabets mailbox en dag her i det forgangne efterår.

Denne fantastiske historie er forfattet af en lokal Tisvildeborger, Steen Bernichow.

For at styrke en kulturhistorisk vinkel på artiklen har forfatteren udeladt flere afsnit med udførlige skydetekniske redegørelser.

Selskabet er meget stolt over at måtte offentliggøre størstedelen af det enestående værk og dermed løse gåden om 'skansen' ved Brantebjerg.

Kilder

Samtaler med militærhistorisk interesserede personer.

'Tisvilde, en mosaik', Michael Pers, 1997.

'Tisvilde og Omegn', Hans Olrik, 1920.

Helsinge-Gilleleje Lokalarkiv

Militærets forsøgsskydninger i Tisvilde Hegn 1889-1920

Af Steen Bernichow

'Skanserne' ved Brantebjerg. Foto: Steen Bernichow

Ved foden af Brantebjerg i Tisvilde Hegn ligger et anlæg som tydeligvis er menneskeskabt, og mange mennesker har sikkert gjort sig tanker om arten af denne kunstige formation. Tyer man til kort over Tisvilde Hegn, vil man få den oplysning, at der er tale om en skanse. Det ses bl.a. på Geodætisk Instituts 4 cm kort over hegnet, men også et ældre målebordsblad viser et trefløjet anlæg benævnt 'skanse'.

Spekulationerne er gået på, om denne skanse mon var fra svenskekrigenes tid eller måske englandskrigenes. Ingen af gættierne er korrekte, da der slet ikke er tale om en skanse. Det viser sig nemlig, at godt nok er anlægget af militær art, men der er ikke tale om noget forsvarsanlæg. Derimod er der tale om en del af et forsøgsområde, som artilleriet stod for i slutningen af 1800-tallet og noget ind i 1900-tallet.

4cm-kort fra 1995, der viser »skansen«

Den historiske baggrund

Tidsmæssigt befinder vi os i provisorietiden, hvor konseilspræsident Estrup ved provisoriske finanslove fik skaffet midler til Københavns befæstning dels til søsiden, dels til landsiden. I 1886 begyndte man på den mellemste ring af forsvarsværker i Københavns søbefæstning, og vestvolden i landbefæstningen blev bygget 1888-92. I regeringen var man meget optaget af at tilgodese militærets behov, hvor især artilleriet var i rivende udvikling efter den fransk-tyske krig 1870-71. Bagladekanonen blev indført i flere og flere lande, og panser- og betonkonstruktioner til beskyttelse mod beskydning fulgte godt med i udviklingen. Dette igen stillede større krav til granater og skyts. Granaternes sprængevne skulle forøges, og det kunne ske ved indførelse af nye, langt mere virkningsfulde sprængstoffer, som netop på denne tid kom på markedet, nemlig de brisante sprængstoffer, som havde langt større virkning end det gammeldags sortkrudt. Ved nedslaget skulle granaterne eksplodere i mange fragmenter med ødelæggende virkning for mandskab og forsvarsværker. Det var noget nyt for det danske artilleri, og man var nødt til at foranstalte egne, omfattende forsøg. Til dette formål havde man en forsøgs- og konstruktionsafdeling under artilleriet. Ved afdelingen nedsattes dels ad hoc forsøgskommissioner, dels mere permanente. En stor kommission var den såkaldte Fælles Forsøgskommission af 1868 (for hæren og flåden), som tog sig af en mængde afprøvninger af skyts og ammunition, ja, man sendte officerer til udlandet for at indhente oplysninger om de nye granat- og skytstyper hos fabrikkerne. Det var denne forsøgskommission, der forestod forsøgene med de brisante sprængstoffer.

I det efterfølgende vil sprængstoffer som skydebomuld, ekrasit, pekrinsyre, TNT (trinitrotoluol) blive nævnt. Samlet set drejer det sig om eksplosiver, hvoraf nogle stadig anvendes i modificeret form. Ekrasiten har man dog forladt, da den var for ustabil. Når der ligeledes tales om skytsets kaliber, så betyder f.eks. 12 cm kanon, at kanonløbets indvendige diameter var 12 cm.

Forberedelserne

Man var allerede så småt begyndt at eksperimentere med skydebomuld i granater tilbage i 1884, hvor man foretog sprængninger i brønde, men man ønskede også egentlige forsøg med udskydning af granater ud over vand, men da det ikke kunne foregå på det hidtidige forsøgsområde på Amager Fælled, var man på udkik efter et egnet sted. Her kom Tisvilde Hegn ind i billedet. Det lå ret isoleret og alligevel i nærheden af hovedstaden. Søtrafikken var heller ikke noget problem, skønnede man.

Man forhandlede med forstråd Bang, der repræsenterede forstøvesenet i området. Han foreslog militæret et område ved foden af Brantebjerg med skudretning ud mod vandet over en i forvejen anlagt brandlinje, og i november 1888 indgik krigsministeriet og finansministeriet ved hhv. krigsminister Bahnson og konseilspræsident Estrup en egentlig overenskomst, der tillod forsvaret at indrette en skydeplads på det nævnte sted og foretage forsøgsskydninger ud over strandkanten på et areal af 1500-2000 kvm.

Man fik lov til at indrette 3 blanderinger (dækkede rum), en for en kanon og en til mandskabet, samt et mindre ammunitionsmagasin. Materialet måtte hentes fra bakken bagved, og man kan i dag på detaljerede kort se forskel på bakkens grundlinje før og efter anlæggelsen. Der er taget en pæn bid af skrænten til anlæggelsen samt en senere udvidelse af forsøgsterrænet, hvormed senere.

Man fik 2-3 skydedage om ugen: mandag, onsdag og evt. fredag, i alt en 20-40 dage fordelt over 18-24 måneder. Det skulle vise sig, at det kom til at trække betydeligt længere ud.

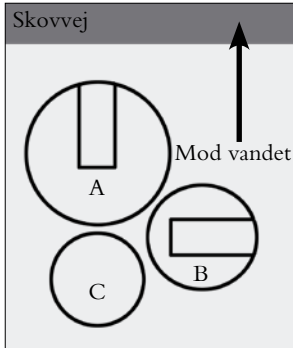
Under skydningen skulle en del af Tisvilde Hegn afspærres til siderne og bag ved skydepladsen. Militæret skulle give varsel 4 dage før hver skydning, specielt ved 'Kirkestævne i Vinderød, Melby og Tisvilde Sogne'. Det var endnu i en tid, hvor befolkningen fik sine oplysninger ved kirkegangen. Sognefogederne og politiet fik også besked, og desuden blev der annonceret i Frederiksborg Amtstidende. Man skulle afspærre vejene inde i området ved tavler, som skulle sættes op 1 time før skydningens begyndelse og nedtages umiddelbart bagefter.

Af forhandlingerne med finansministeriet ses det, at man var meget bekymret for brandfaren. Men militæret forsikrede, at der ikke var nogen fare til stede. I aftalen forpligtede man sig dog til at afhugge lyngen foran kanonens standplads i en længde og bredde af ca. 31 m. Mandskabet måtte af samme grund ikke forlade stedet før ½ time, efter at sidste skud var faldet, og al tobaksrygning var forbudt, også til og fra området, og så følger denne herlige bestemmelse: 'Intet organisk materiale fra stalde, aftrædelsessteder og marketenderier må bortføres, men tilfalder forstvæsenet'.

Al skade på veje etc. skulle militæret udbedre, og ved den endelige afslutning på skydeforsøgene skulle skydepladsen føres tilbage til sin oprindelige skikkelse så vidt muligt, hvilket man jo gudskelov ikke kan sige, den blev. Adgangen til området skulle foregå fra skovfogedstedet Slotsporthus (ved Slotsruinen). Nogle veje skulle gøres bredere og udbedres for militærets regning.

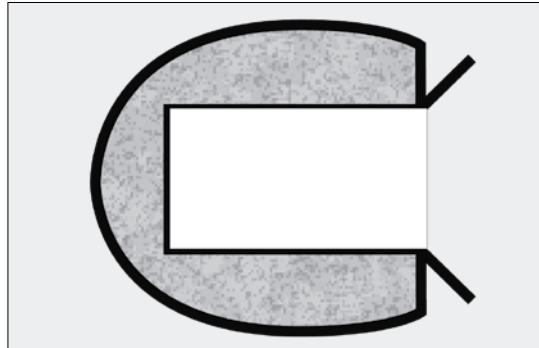
Anlægget

Vi har desværre ikke i dag tegninger og kort fra denne første tid, men må søge til kontrakten med tømrermesteren, der påtog sig opgaven. Efter en tilbudsgivning fra 2 tømrermestre i Frederiksværk tilfaldt opgaven tømrermester Winther med et bud på 4285 kr. Den anden tømrermester var næsten dobbelt så dyr. Kontrakten blev underskrevet i midten af januar, og med en frist på 10 uger til opførelsen må vi gå ud fra, at anlægget stod færdigt omkring 1. april 1889.

Situationsplan for skydepladsen i Tisvilde Hegn, som den tager sig ud i dag.

- A. kanonblenderingen.
- B. mandskabsblendering.
- C. ammunitionsrum.

Skematisk rekonstruktionstegning af kanonblenderingen. Rummet målte ca. 6 x 3 m. Højden var 2,5 m. Sider og loft var bygget af solidt tømmer på 21x21 cm (8x8 tommer). Konstruktionen skulle overdækkes med jord til 1,55 m over loftshøjden, hvilket gav en totalhøjde på ca. 4 m i alt. I den ene ende var en port med beslag og lås. Højsiden flugtede med porten. (SB).

Mandskabsblenderingen var af samme dimensioner som kanonblenderinger, men af spinklere materialer, ligeledes med port med hængsler og lås. Her skulle mandskabet søge beskyttelse, og her og i kanonblenderingen ville man opbevare det omfattende materiel, man skulle medføre.

Endelig var der en ammunitionsblendering bag kanonblenderingen, der var halvt nedgravet.

Rummene skulle dækkes med sand og afsluttes med en overdækning af ler. Materialet skulle tages fra skrænten bagved. Anlægget blev omgivet af et ståltrådshegn, og lyngen blev som aftalt afhugget fremad og til siderne i en længde af ca. 31 m.

Når man anvendte blenderinger var det naturligvis, fordi man frygtede sprængninger i utide, f.eks. i selve kanonens løb. Man havde endnu ikke mange erfaringer med brisantgranater og skulle jo også eksperimentere med sprængladningens art og størrelse, så alle muligheder stod åbne for en ulykke. Det var også derfor man under en del af forsøgene havde en læge med for tilfældet.

Optakten til den første skydning

Man kom først i gang i maj måned, for der var jo mange forberedelser, der skulle træffes. Alt materiellet skulle transporteres op til Frederiksværk, og det var ikke småting. 3 Kanoner, alt tilbehør til dem, ammunition mv. Man ville sejle kanonerne fra København til Frederiksværk med Anker Heegårds damper, og ammunitionen skulle sejles med en krudtbåd, der gik i rutfart mellem København og krudtværket i Frederiksværk.

Antallet af forsøgskommissionens medlemmer og mandskabet lå nogenlunde fast, undtagen ved de store, betydningsfulde skydninger. Det skal dog bemærkes, at forsøgskommissionens formand hyppigt udskiftedes. Ved de første forsøg her i Tisvilde Hegn udsendtes følgende officerer og mandskab:

Formanden oberstløjtnant P. C. Bang, kaptajn O. P. A. Hoff og premierløjtnant Güntelberg.

Desuden som en slags gæster: Kaptajnerne Brandt og Bistrup, begge af forsøgskommissionen, og premierløjtnant Foss, undertøjmester ved flåden.

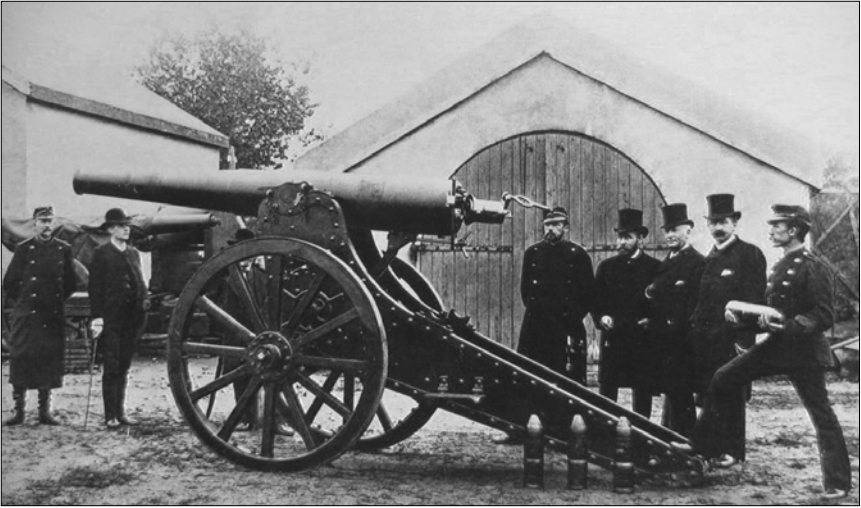
Underordnet mandskab: 3 sergenter og 12 konstabler

Mandskabet skulle ligge i kvarter i sognene, vist nok mest hos sognefogederne, og de var sendt med toget til Frederikssund, hvorfra de marcherede til Frederiksværk.

Inden skydningen skulle alt materiel placeres i blenderingerne. Den første kanon skulle v.h.j.a. en mobilkran løftes op på den medbragte lavet og skubbes helt ind i kanonblenderingen, og så var det sandsynligvis hestepasserne, der skulle ud at sætte advarselsskilte op i et stort område i hegnet.

De første skydeforsøg

Det første skud bragede fra kanonblenderingen ud over vandet d. 22/5 1889. Det kom fra en 12 cm jernkanon, og der blev afskudt 48 støbejernsgranater med tør skydebomuld med specielt indrettet tændmekanisme og forskellig drivladning. I alt afskød man under dette ene forsøg 189 granater. Det blev indledningen til en lang række forsøg, der var med til at afgøre udviklingen inden for det danske artilleri og sikre,

12 cm jernkanon. Foto fra 1885 på Amager.

at artilleriet ikke stod med noget nær ubrugeligt materiel i tilfælde af krig.

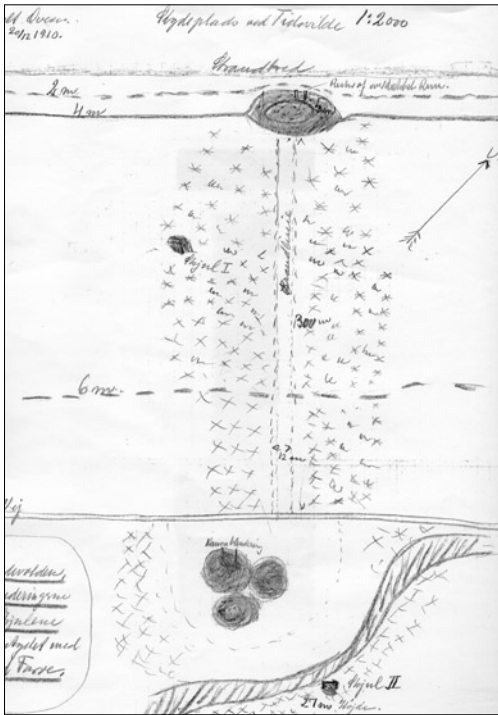
Man var ved de første forsøg nødt til at skyde ud over 'søen' og iagttage virkningen på vandoverfladen. Det var ikke nogen sikker metode, så ønsket om et fast skydemål på land var påtrængende.

Jordvolden

Allerede mens forsøgsskuddene bragede ud over vandet, konkretiseredes planerne om et sådant skydemål.

Den 3. juni 1890 rejste efter befaling kaptajn i forsøgskommissionen O. P. A. Hoff op til området for at finde en velegnet placering af en jordvold ved forhandling med forst-råden. Man fandt, at der på tværs af brandlinien ude på sandbarren, ca. 300 m fra kanonblenderingen, kunne anlægges en sådan vold.

Formålet med den var at iagttage, hvor hurtigt man ved kanonbeskydning kunne danne en gennemgående rende (tragt) i et brystværn af 9-10 m's tykkelse med forskellige granattyper. Dette skulle foregå ved beskydning af den ene del af jordvolden.

Situationsplan 1910

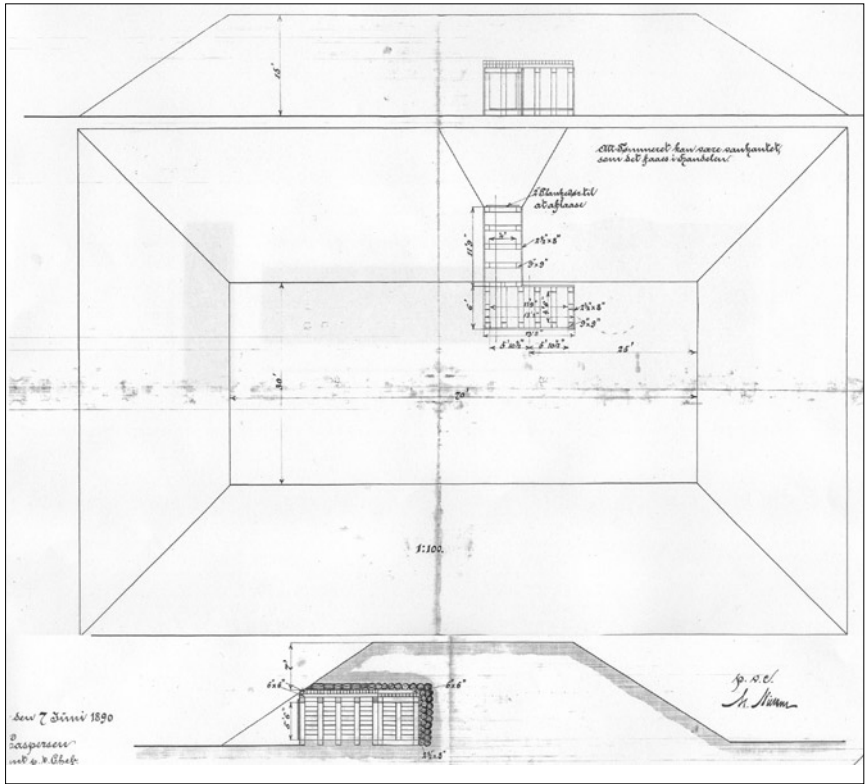
I den anden del skulle man bygge et krudtmagasin af en type, man kunne forvente anvendt af et belejringsbatteri. Som man vil se, var man fokuseret på forsvar af en befæstning, og det var naturligvis Københavns landbefæstning, man havde i tankerne. Det skulle undersøges, hvor hurtigt man med forskellige granattyper kunne bringe et krudtmagasin til sprængning. Jordvolden skulle således fungere som et tænkt fjendtligt voldanlæg for et batteri, der var i gang med at beskyde Københavns landbefæstning. Hvor mange skud var nødvendige for at neutralisere en fjendtlig belejrsartilleri?

I slutningen af juni indgik krigsministeriet og finansministeriet en ny overenskomst om opførelse af volden og et observations-skjul 125 m fra jordvolden. Volden skulle bestå af ler eller sandblandet ler. En officer skulle tilse arbejdets udførelse for at undgå overtrædelser af sikkerhedsbestemmelserne. Skønt man ikke regnede med nogen reel brandfare, skulle der alligevel holdes vagt indtil 2 timer efter skydningens ophør.

Tømremester Winther indgik kontrakt om opførelse af tømmerkonstruktionen til det overdækkede rum, 'ammunitionsdepotet'. Han skulle have 1650 kr. Men dertil kom anlæggelsen af selve jordvolden, som blev overdraget københavnerfirmaet Gunnerson og Hoffmann til en pris af 2760 kr.

Det fremgår, at jordvolden i kronen skulle være ca. 22 m lang, 9 m bred, og hele voldens højde skulle være 4,65 m. Profilerin-

Jordvolden med det indbyggede ammunitionsdepot.
 Øverst i længdesnit, i midten set ovenfra og nederst i tværsnit.
 Målene er angivet i fod og tommer (hvh. ' og ")

gen var det op til jordentreprenøren at afgøre. 'Ammunitionsrummet' skulle bestå af et hovedrum og et indgangsrum vinkelret på hovedrummet. Dette skulle være 4 1/4 m langt, og 1,86 m bredt i udvendigt mål. Indgangsrummet var lidt over 3,5 m langt. Det hele blev opbygget af svært tømmer i rammer. Man følte sig foranlediget til at præcisere over for tømremesteren, at rummets indgang skulle vende ud mod strandsiden.

Ud over jordvolden skulle der også anlægges et skjul til observatøerne. Det lå 125 m fra jordvolden og 63 m til venstre for brandbæltet. Det drejede sig om en trekantet bygning, der var

næsten halvt nedgravet. Trekantens spids vendte mod brandlinien, og den ene skråside vendte mod vandet, den anden mod kanonen. I bagvæggen var anbragt indgang og to fløje, der kunne åbnes. Konstruktionen skulle overdækkes med jord på de to skråsider. Umiddelbart kan det synes mærkeligt, at man fuldstændig havde tildækket udsynet mod jordvolden, men meningen var, at man skulle observere via spejle, så at man i god sikkerhed kunne kikke ud ad de 2 låger og alligevel få indtryk af nedslagenes effekt.

Man havde ligeledes haft et opholdssted for observatørerne oppe på selve Brantebjerg. Det var nu forsvundet, da man havde taget materiale til jordvolden, og nu ville forsøgskommissionen gerne have lavet et nyt og solidere, da det var af vigtighed for observation af både og fodgængere på stranden og i vandet ud for forsøgsfeltet. Alt i alt ville den samlede konstruktion af skydevold, skjul og observationsopholdssted beløbe sig til 5000 kr.

Skydeforsøgene

Det er klart, at man forventede sig meget af den nye skydeplads. Man havde opnået en god sikkerhed mod sprængninger i utide, og skibstrafikken var ikke større, end man måtte anse en utilsigtet skade for næsten udelukket. Med de hidtidige forsøg havde man ikke tilstrækkeligt præcist kunnet fastslå, hvilket sprængemne der var mest hensigtsmæssigt til brisante granater. Man vidste heller ikke præcist, hvilken sprængmekanisme der var den bedste, og endelig anede man ikke, hvordan granaterne ville opføre sig imod forsvarsværker af jord.

Man gik meget seriøst til værks. Det var ikke sådan, at man blot skød løs, men efter få skud måtte man hen til målet og notere, opmåle og optegne de virkninger, granaterne havde haft. Kun hver anden dag skød man, den efterfølgende dag skulle man ud at rydde skydefeltet for granatsplinter mv. for at opnå det mest præcise billede af virkningerne for de følgende skudserier. Efter hver session skulle der skrives rapport, detaljeret og omhyggelig med tabeller for hvert eneste skud.

Det store skydeforsøg mod jordvolden

De første skudrapporter var de mest detaljerede, og skudforsøgene havde allerhøjeste bevigthed. Ved det første skydeforsøg den 22.-29. oktober 1890 undgik man på den første dag at sigte efter 'hulrummet', idet man frygtede at ødelægge det for hurtigt. Det viste sig at være en helt unødvendig bekymring. Man skød mod venstre side af volden, hvor man afprøvede stålgranater fra Bofors og Krupp. Den 24. oktober skulle være den store dag. »Nu skulle Hulrummet sidste time slå«, som man skrev i en kladde til rapporten. Såvel landets krigsminister Bahson (manden bag Københavns befæstning) og artillerigeneral Linnemann var kommet op for at overvære hulrummets endeligt. Efter at have beset anlægget gik man op på skrænten til det forholdsvis lette træskjul deroppe og iagttog i kikkert denne dags skydninger. Man blev sørgeligt skuffet. I begyndelsen havde granaterne en god virkning og lavede pæne jordudkast, men efterhånden som den fremkomne tragt blev dybere, havde de efterfølgende skud kun ringe virkning. Sammenlagt over disse dage afskød man 55 granater mod hulrummet, men nåede ikke ind. Her må man tilføje, at situationen ville have været endnu værre, hvis man havde skudt mod et fjendtligt mål, hvor man jo ikke kendte placeringen af eventuelle ammunitionsdepoter mv.

Artillerigeneral Linnemann

Krigsminister Bahson

Samme dag d. 24. tog krigsministeren og artillerigeneralen skuffede af sted. Sidstnævnte beordrede kommissionen til efterfølgende at forsøge med uparaffineret skydebomuld.

Næste skuddag blev afsat til forsøg dels med uparaffineret skydebomuld, dels med krudtfyldte granater, sidstnævnte mod et mål til højre for hulrummet, resultaterne af sidstnævnte bedømmes som ringere end med skydebomuld. På sidste skuddag kom chefen for konstruktions- og forsøgsafdelingen, P. C. Bang, op for at overvære forsøgene. Man prøvede igen med skud mod hulrummet, i alt 11 skud, men uden resultat.

Slutkonklusionen blev, at man foretrak uparaffineret skydebomuld frem for andre sprængemner. Desuden måtte man slukøre bemærke, at granaternes virkning mod jord var ringe. Noget kunne tyde på, at artillerigeneralens tabte tilliden til forsøgene, hvilket vi senere skal se.

Skuffende forsøg i 1891

Året efter, fra 10/8 - 21/8, genoptog man forsøgene. Skydevolden var blevet udbedret, og man var virkelig opsat på at bryde igennem hulrummet og ødelægge det. Til det formål afskød man hele 96 granater rettet direkte mod det kendte mål, og alligevel måtte man beskæmmet konkludere, at forsøget ikke var lykkedes. Man havde skudt den ene granat af efter den anden, og til sidst var man endda løbet tør for ammunition, uden at man havde fået ram på rummet. Der havde været en 'indslåning' af nogle loftsbjælker, men ingen granat var kommet ind i rummet. Selv om resultatet var nedslående og lidt flovt, fik man dog svar på nogle vigtige spørgsmål, herunder at stålgranater måtte anses for bedre end støbejernsgranater mv.

De fejlslagne forsøg på at tilintetgøre en potentiel fjendtlig installation, fik kommissionen til at fremkomme med en årsagsforklaring. Det var naturligvis rigtigt, at kanonstandpladsen lå i meget kort afstand fra målet, og at man med en kanon måtte få en alt for lille nedslagsvinkel og alt for stor hastighed. Granaterne havde ved begyndelsen af skydningen god virkning mod den relativt stejle flade, men efterhånden som man arbejdede sig læn-

gere ind med en stadig fladere breche til følge, gik granaterne, og her især de tungere 15 cm granater, ikke i dybden, men rejste sig og sprang i overfladen. Her var 12 cm granaterne lidt bedre til at trænge ind. Man ønskede sig derfor mere feltmæssige forhold med større afstand til målet, som man jo ville kunne forvente i en krigssituation, men forsøgskommissionens ønske blev ikke imødekommet af artillerigeneralen.

Endelig lykkes det i 1892

Man var nu også forfulgt af uheld. Ved det 3. forsøg fra d. 24. til 26. februar 1892, hvor man bl.a. forsøgte sig med ekrasit, og hvor man nu ville gøre det endeligt af med hulrummet, sprang kanonen efter 15 skud mod volden. Det var noget af det værste, der kunne indtræffe, og man sendte en detaljeret beskrivelse af sted. Kanonen sprang i 24 større og en del mindre stykker. Heldigvis var kanonen dækket i sin blendering, så der skete ingen personskade. Man mente, at det kunne skyldes sprængladningen eller en 'utidig funktionering af knaldkvik-sølvhætten'.

Man foretog i august 1892 flere forsøg med forskellige sprængladninger. Man afskød 73 granater, hvoraf nogle mod hulrummet, uden at det lykkedes at trænge ind. Volden så efterhånden noget sønderskudt ud, og man havde indhentet tilbud fra skovfoged Hansen om en udbedring, som ville koste 500 kr.

Man indstillede sig nu på at benytte en morter ved siden af kanonen, for på denne måde at opnå en større nedslagsvinkel.

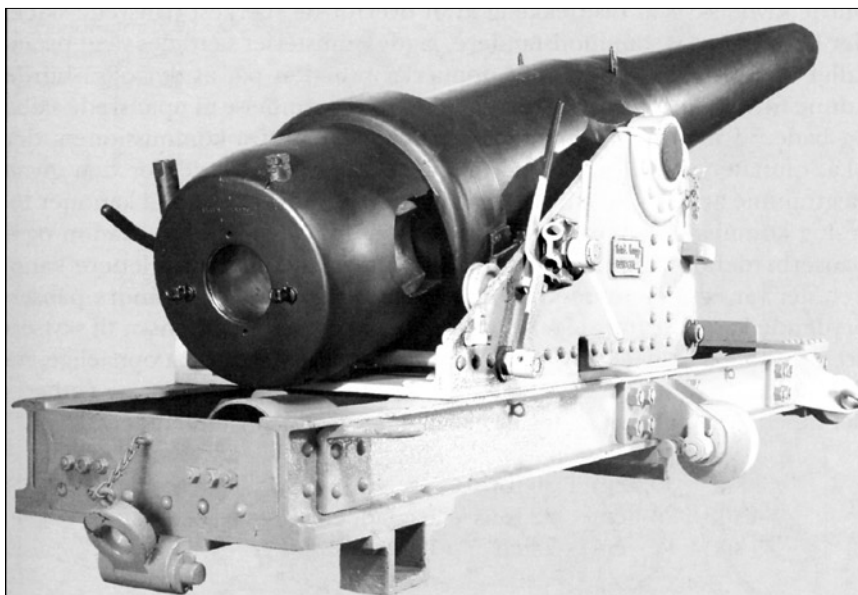
Under forsøgene 3.-11. oktober 1892 medbragtes en sådan. Den 3. oktober afgik man med jernbane til Frederikssund under kaptajn Flindt og med en 19 cm morter. Her under aften nåede man ud til skydeterrænet uden standsninger til trods for de opblødte skovveje. Den 5. oktober påbegyndte man skydningen. I alt skulle afskydes 28 mortergranater over to dage. Af den første dags 15 skud havde ca. halvdelen god virkning, men 2 dage senere prøvede man med de resterende 13 granater, og de førte ikke ind til rummet. Den 3. skydedag brugte man en 15 cm kanon, og da trængte en granat ind i depotet og ødelagde

det. Endelig var det lykkedes at tilintetgøre det fiktive fjendtlige ammunitionsdepot.

Den fremprovokerede kanonsprængning

Artilleriet gav Forsøgskommissionen en mængde opgaver: Hvad var den rette sprængladning? Skulle man bruge uparaffineret eller paraffineret skydebomuld, våd eller tør? Skulle man bruge ekrasit, og hvilket fabrikat af stålgranater skulle man foretrække? Alle sammen vigtige og betydningsfulde spørgsmål. I 1893 og også 1894 vendte man sig mod, hvad der skete, hvis en granat gik af i en større kanon. Man havde jo et øde og afsondret sted i form af Tisvilde Hegn. Blenderingerne ville yde god beskyttelse mod de sprængdele, der måtte forudses.

I september 1893 transportererede man med stort besvær en af flådens tunge kanoner op til forsøgspladsen. Det drejede sig om en 6 tommer 80 centner bagladekanon no. 1 (kanonvægt = 4 tons), som blev ført op på en blokvogn over Frederiksborg.

Den 6" 80 ctr. bagladekanon. Foto: Helge Abrahamson, TM

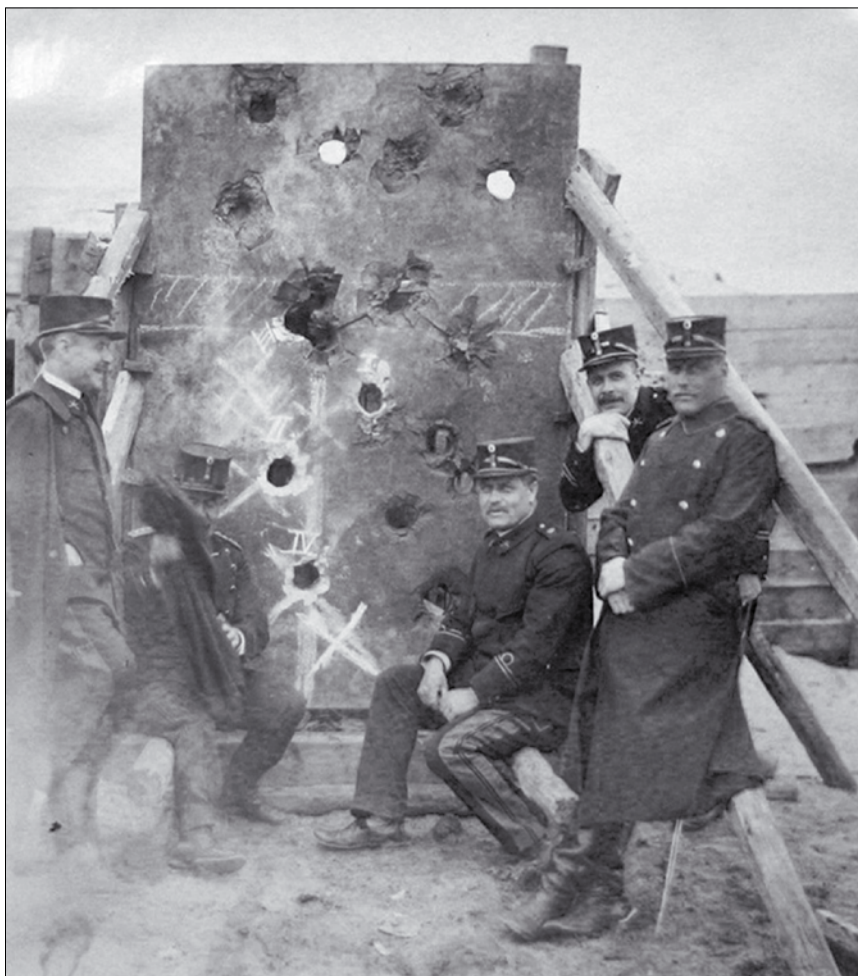
Det tog 3 dage at få den sendt op. Den tunge kanon sank i til hjulnavet på de bløde skovveje, så man måtte bruge donkraft og lægge planker under den. Ud på eftermiddagen d. 20. nåede man endelig frem, men til selve opstillingen i blenderingen måtte man have hjælp fra soldaterne i Frederiksværk. Kanonen blev opklodset i blenderingen, og den 22. var man klar til skud i overværelse af adskillige officerer. Den tunge kanon havde udholdt 339 skarpe skud, men nu skulle dens skæbne besegles. Man ville fremprovokere en sprængning i løbet, og man afskød en halvpansergranat, som ad elektrisk vej blev bragt til eksplosion inde i løbet. Kanonen røg 2,8 m tilbage i blenderingen og løbet blev svært medtaget. Alligevel afskød man endnu en granat, der ligeledes bragtes til sprængning i løbet med store skader til følge, men alligevel blev den ikke sprængt i stykker. En af kommissionens officerer, kaptajn Flindt, blev tilbage for at lede opmålingen af skaderne mv. Man lavede aftryk inde i løbet og overførte disse til papir. Flindt henstillede, at kanonen først blev hjemtransporteret, når vejene var blevet hårde af frosten, men udgangen blev, at den forblev oppe ved skydepladsen til senere forsøg.

Året efter i oktober 1894 lavede man bl.a. endnu et forsøg med den 'stakkels' kanon. Man anvendte en 40 kg's granat med ren pikrinsyre som sprængladning. Ved første skud sprængtes løbet i to dele ved et tværbrud. Den forreste del slyngedes 9 m frem og borede sig ned i sandbunden, så kun den bageste del ragede op. Resterne blev transporteret hjem til København. Den teknologiske udvikling begyndte at sætte sine spor. Man var nu mere eller mindre præcist i stand til at måle projektilets hastighed og ligeledes trykket ved afskydningen målt i atmosfærer.

Forsøg mod panserværn

I 1896 afholdt man ude ved skydevolden forsøg med panserværn. Man ville undersøge, hvilken virkning eksploderende brisantgranater ville have på de skjolde, kanonerne og mandskabet skulle beskyttes af. Granaterne tænkte at springe i de side- og rygtraverser, man havde opbygget på Middelgrundsfortet (dvs. jord- eller betonværn). Den 16. og 18. november afholdtes for-

søgene. Til det formål opstillede man en 5½ m høj galge foran jordvolden, hvori man havde hængt diverse stålplader. 19 cm stålgranater og 29 cm stål/støbejernsgranater blev anbragt i volden, der skulle gøre det ud for henholdsvis rygtravers og sidetravers, alt efter hvordan man anbragte granaterne i volden. De blev udløst ved elektrisk tænding fra den dækkede standplads. Man havde forskellig tykkelse på de ophængte plader, fra 1/4 tomme

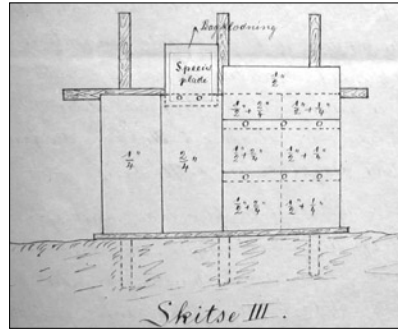

Beskydning af panserplade 1909. Forsøgs-kommisionens officerer, her sikkert på Amager

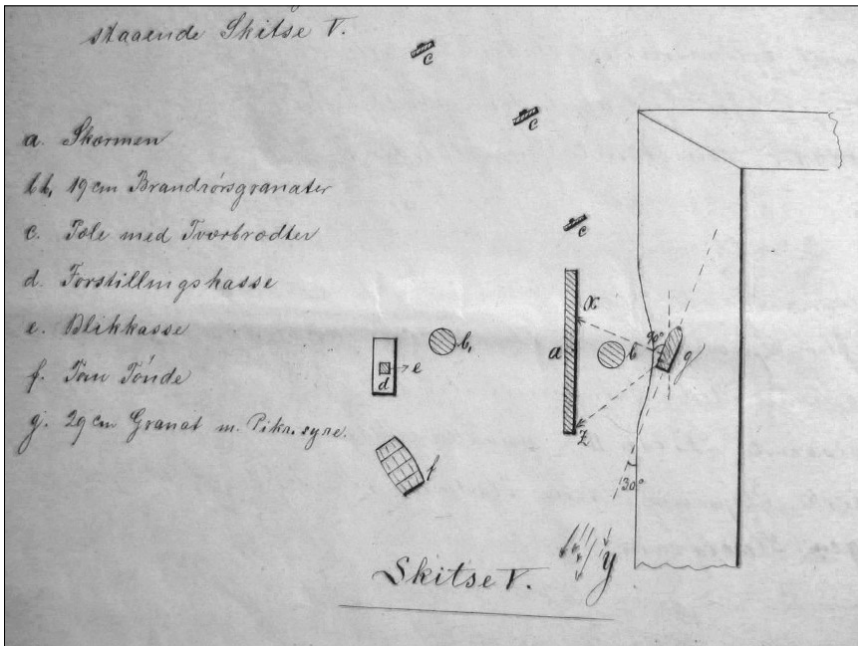

til dobbelte plader på i alt 1 tomme. Der var også en plade af noget specialstål, som man var meget interesseret i. Galgens afstand til volden var ca. 18 m. Granaterne blev nedgravet i foden af jordvolden, sådan som man havde erfaring for, at en afskudt granat ville bore sig ind i jordmaterialet. Man endte med at lade granatens bund pege direkte mod midten af skærmen, og med enden fri. Først ved den 3. sprængning blev skærmen beskadiget, men kun en enkelt, nemlig specialpladen, blev gennembrudt, idet man brugte en 29 cm stålgranat på i alt 311,5 kg. Man konkluderede efter 1 dags forsøg, at et rygskjold nærmest var unødvendigt, idet dets væsentligste opgave ville være at holde jord og småsten væk.

På andendagen opstilledes en ny tømmerkonstruktion ca. 3 m fra volden. Granaten anbragtes i volden, men med sin længderetning parallelt med skærmen, idet volden nu skulle gøre det ud for en sidetravers. Ved sprængningen blæstes hele opstillingen bort. Bjælkerne knækkede, men kun specialpladen blev sønderdelt, de andre plader fik buler, men der var ikke tale om gennembrydning. Man ville nu se, hvorledes en sprængning også kunne få virkning på de genstande der stod i nærheden, først og fremmest sprængladte granater. En ny tømmerkonstruktion blev oprejst, og de bulede og bøjede plader blev igen ophængt. En stor 29 cm støbejernsgranat med pikrinsyreledning anbragtes i volden med en hældning på 30 grader mod skærmen. Den var på 242 kg. Sprængningen havde stor virkning, og tømmerkonstruktionen blæstes bort, pladerne lå spredt over et stort areal, og sprængstykkerne gennembrød flere af stålpladerne, men sprængningens virkning fortog sig hurtigt udad. Den ene opstillede granat var væltet, men ellers urørt, den anden stod fuldstændig urørt. En tom tønde havde rykket sig en ubetydelighed. Man måtte således konkludere, at mens man ikke havde meget at frygte for sprængninger i befæstningens rygtravers, stod det alvorligere til

Galgen med de forskellige stålplader

Forsøget med sprængning i sidetravers

med sprængningerne i siden, som lå tættere på kanonerne, ikke mindst ville det kunne påvirke kanonerens indstillingsmekanismer. Enkelte plader havde ikke fået nogen revner eller genembrydninger. Det måtte være dette materiale, der var sejt og modstandsdygtigt, man skulle satse på. Hoff ledede forsøget, der bl.a overværedes af direktøren for artilleriets tekniske tjeneste og chefen for Københavns søbefæstning.

Med dette forsøg afsluttedes forsøgene på skydepladsen i Tisvilde Hegn i det 19. årh. Tilmed afsendte kommissionen den 17. marts 1899 en indstillingen til direktøren for artilleriets tekniske tjeneste om, at man burde nedlægge anlægget og »ryddelig gøre« det, for at tilbagelevere forstvæsenet området, hvilket retteligt burde være sket allerede 8 år tidligere. Man havde indset, at tømmerkonstruktionerne var så pilrådne, at man skulle genopføre det hele, hvis nye forsøg kom på tale i området. Desuden var alt materiel inddraget i 1896 og ført til Frederiksværk tøjhush.

Direktøren svarede imidlertid prompte, at det kunne der ikke blive tale om. Det skulle vise sig, at man fik brug for anlægget også lidt ind i det 20. årh. Det sidste forsøg med skydevolden fandt således sted i 1911.

Langdistanceskydning

Man havde i felthaubitskommissionen af 1917 ønsket en »virkningsskydning« med stålhaubits på længere afstande. Til det formål havde man ved ingeniørkorpset fået lavet 2 små jordværker med indbygget hulrum og pigtrådsspærring på Melby overdrev, ca. 40 m fra vandet. De to værker lå på linje i forhold til haubitsen. Denne blev opstillet på selve strandbredden ca. 1300 m sydvest for Tisvildeleje eller ca. 700 m fra Ishuset, formentlig målt fra Badehotellet, idet dets skorsten brugtes som pejlemærke. Der var anbragt måtter under hjulene. Afstanden til de to jordværker var ca. 4100 m.

Mange militære honoratiore skulle overvære forsøget: Den kommanderende general, generalløjtnant E. Wolff med stab, generaltøjmesteren med stab, artillerigeneralen med stabschef og chefen for krigsministeriets 1. departement, m.fl. Til dem var bygget et skjul 320 m sydøst for målet, og i samme afstand, men direkte i skudlinjen, et skjul til observatøerne. Man var indbyrdes i telefonkontakt, også med haubitsens betjeningsmandskab.

Forsøget fandt sted den 24/3 1920. Til betjeningsmandskabet havde man gravet et stykke løbegrav, og herfra affyredes skytset. Sikkerhedsafstanden til de to skjul holdt, idet det længste skud 'kun' gik 169 meter over målets 0-punkt (beliggende midt mellem de 2 værker). Man brugte 3 skud til indskydning, og det sidste skud affyredes for at få det ud af løbet. (mål: søen). Af de resterende 17 skud ramte kun 2 jordværkerne. Det må have været en mat fornemmelse for de fremmødte officerer m.fl. En efterfølgende undersøgelse af haubitsens højdeindstillingsudstyr klargjorde, at den manglende præcision skyldtes fejl ved det forhåndenværende udstyr.

Derfor ville man foretage endnu et skydeforsøg mod de små jordværker og anvendte derfor udstyr, som afdelingen selv

De to små skanser, til venstre den mindste, men højeste med retning mod haubitsen ved Tisvildeleje. Nulpunktet markeres af den højeste stage. (Foto optaget ved forsøget).

Officerer og menige efter beskydningen stående hhv. på og ved den største skanse. Bemærk klitterne ud mod vandet.

havde kontrolleret. Forsøget fandt sted den 28/10 1920, og overværedes stort set af de samme honoratiorens som ved første forsøg. Lederen af forsøget, oberstløjtnant Wilkenschildt, var også ildleder og befandt sig i et observationsskjul 370 m fra nulpunktet direkte i skudlinien. Herfra og fra tilskuerskjulet blev der ved telefonforbindelse givet besked til haubitsen betjeningsmandskab om nedslagenes placering. Haubitsen var anbragt tættere på Tisvildeleje, nemlig 600 m derfra ude på strandbredden (formentlig ved den nuværende p-plads). Derved blev afstanden mellem haubits og jordværkerne 4800 m. I begyndelsen afgav man mange skud, der gik over målet, nogle stykker var helt oppe på 190 m forbi målet, men hen mod slutningen havde man skudt sig ganske godt ind, så værkerne modtog nogle træffere, men uden at det gik ud over hulrummene. Disse blev da også brugt ved senere forsøg som dækrum. I alt havde man afskudt 45 granater, og ganske tilfredsstillende kan forsøget ikke karakteriseres. Man spørger uvilkårligt sig selv, hvad de høje herrer har tænkt, når den ene granat efter den anden fløjtede langt over målet, og der ved forsøget var tale om artilleriets absolutte elitemandskab?

Nutiden

Det var formentlig sidste gang, man benyttede selve Tisvilde Hegn til artilleriets forsøgsskydninger. Melby Overdrev tjente for fremtiden til den slags forsøg.

Der er stadig væk levn tilbage efter skydeforsøgene ude i Hegnet. Blenderingerne blev sløjftet, men højene ses som bekendt stadig. De indeholder formentlig ikke nogen hulrum, men en fordybning i hver høj efter tilkastning af rummene ses dog endnu. Rester af skydevolden befinder sig fortsat ude ved kysten. Et dybere skår i den venstre side set fra stranden lader nok formode, hvor det overdækkede hulrum har befundet sig. Det er helt tydeligt, at her er ikke tale om nogen klit, for der er mere ler i jorden, plantevæksten er anderledes end på de omgivende klitter, og profilen står også skarpere. Man kan stadig finde granatresten i jordbunden.

Skydevolden set fra strandsiden. Skåret tv. markerer formentlig ammunitionsrummets placering. Der er pt. placeret en bæk øverst på volden. Foto: Steen Bernichow

Resterne af anlægget består således endnu, og man må håbe, at de må blive liggende som vidnesbyrd om en betydningsfuld periode i artilleriets udvikling og kyndige folks arbejde.

Noter

Anvendt litteratur:

Bent Hansen m.fl.: Den danske hær og flådes uniformer 1886, 1997.

J. C. I. Mogensen (red.): Dansk Artilleritidsskrift 1984. Artilleriets 300 års dag mv.

H. Hammer: Artilleri og Våbenlære for officerskolens næstældste klasse. 1-3, 1905.

Svend E. Thiede: Dansk søartilleri 1860-2004. I-II, Tøjhusmuseets skrifter, nr. 18.

N. P. M. Bohn: Hærens artilleriskole 1923-1993, Dansk artilleritidsskrift, nr. 1, 1993.

Utrykte kilder:

Det meste kildemateriale ligger i Forsvarets Arkiver i Rigsarkivet.

De vigtigste er:

Hærens tekniske Korps, Forsøgs- og kontrolafdelingen:

Tisvildeforsøgene.

Oversigt over forsøgsvirksomhed 1910 –1912.

Oversigt over forsøgsvirksomhed 1919 –1921.

Hærens og Flådens fælles Forsøgskommission af 1868, Varia 1870-1909.

Billedmateriale:

Officersportrætter i Forsvarets Arkiver, ligeledes billeder af feltartilleri i Forsvaret Billedarkiv. De fleste billeder stammer dog fra selve rapporterne. TM står for Tøjhusmuseet.

Lokale udtryk og stednavne

Af Lars Windfeld-Høeberg

Sproglig identitet

Efter sigende brugte fiskerne i Tisvildeleje 'han' om deres både, helt op i vor tid. Om det var fordi skuderne hed Neptun og andre han-navne, er nok forklaringen. Ganske anderledes oppe i Gilleleje, hvor de sagde 'hun'. Sådan skulle dét altså være.

Engang var den sproglige virkelighedsopfattelse tæt forbundet med dialekten, men efterhånden er denne side af vores identitet blevet afløst af en mere global, og ikke mindst en social sprogbrug inden for hver vores beskæftigelse, alder og socialgruppe.

Endnu står det enhver frit at brande sit ophav med vendinger fra det gamle lokale sprog, hvis man vel at mærke ikke bare er en 'tilflytter' med færre end tre generationer i byen.

Det er således ikke enhver beskåret at sige 'Lejet' eller 'Hegnet' eller 'Bakkerne', eller at lægge trykket på første stavelse i 'Tisvilde'.

Retskrivning af stednavne

På den anden side kunne man lidt polemisk hævde, at der næsten er frit slag om brug af den ene eller anden stavemåde for naturlokaliteten 'Runde Elle' (et almindeligt kendt vejkruds i Tisvilde Hegn - 1,5 km øst for Tibirke Kirke).

Et omstridt vejkruds i Tisvilde Hegn benævnes 'Runddelen' (i venstre side). Til højre for midten ses Tibirke Kirke. Kortet er fra 1986: 1514 IV SØ Geodætisk Institut 1:25 000. (1 km i terrænet svarer til 4 cm på kortet).

Navnesten fra Tisvilde Hegn: 'Runde Elle', vej-
krydset med den omstridte stavemåde, 2008.

Foto: Lars Windfeld-Høeberg

På forskellige officielle landkort er der inden for få år lanceret et udvalg af skrive-
måder: 'Runde Elle', 'Runde
Ælle' og 'Runddelen'.

Om sådanne spørgsmål henviser Kort- og Matrikel-
styrelsen (tidligere Geodætisk
Institut) til 'det geografiske
sprogævn', Stednavneudval-
get, hvis overordnede princip
i næsten 100 år har været, »at
der kun kan eksistere én kor-
rekt form af hvert enkelt sted-
navn«.

For de ca. 100.000 sted-
navne (huse og gårde undta-
get) som findes på danmark-
kortet er stavemåden fastlagt
i et samarbejde mellem Sted-
navneudvalget og Kort- og
Matrikelstyrelsen.

Særligt interesserede stave-
freaks skal vide, at Retskrivningsordbogen også har en relevant
hovedregel (paragraf 18.2), som har umiddelbar gyldighed for
stednavne. Reglen siger, at hvis en ordforbindelse har lige stærkt
tryk på begge ordled, skrives ordforbindelsen i to led.

Så der burde ikke være nogen som helst tvivl om stavemåden
for vores lokale vejkyds.

Hvorfor netop Runde Elle bliver omdøbt så tit, er der umid-
delbart ingen logisk forklaring på. Staveformen følger sig uproble-
matisk ind i almindelig retskrivning, selv om selve navnet umid-
delbart er ganske uforståeligt.

Men ingen fra lokalbefolkningen har nogen sinde været i tvivl:
»Her har man alletider sagt og skrevet Runde Elle om krydset,
hvor de seks veje mødes, lige som på navnestenene ude i Heg-
net«.

Ikke desto mindre skriver Valdemar Seeger i sin 'Tisvilde - Vejledning for Besøgende' (1896) 'Rundeelle' i eet ord. Forvirringen er næsten total.

Hvor ligger det

Stednavne kan gå i glemmebogen eller ændres i takt med samtidens sprogbrug.

Hvor er for eksempel Tibirke Station blevet af på Vejbyvejen ? Eller Ravnebjerg – er det i virkeligheden Tibirke Bakker ?

Man kan også komme i tvivl om, hvor grænsen er mellem Tisvilde By og Tisvilde Leje.

Så efter al dette geografiske anarki kan man fristes til at drømme om de 'rigtige' svar.

Tisvildeleje

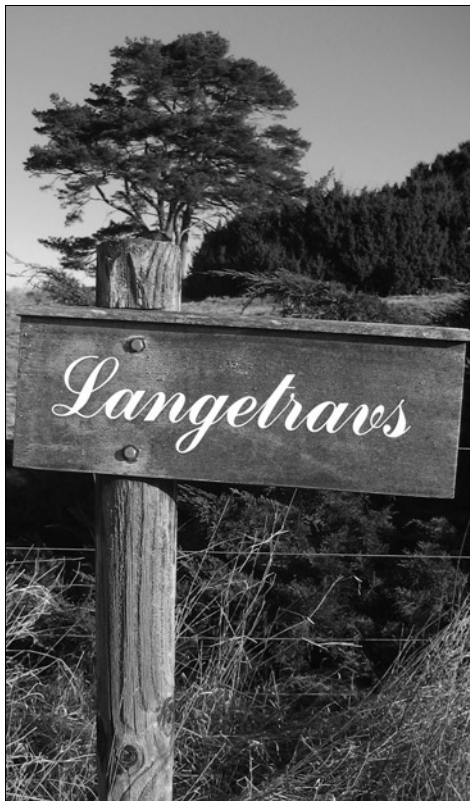
Først skal det selvfølgelig nævnes, at Tisvilde (landsby) i 1286 blev omtalt som 'Tiswillæ' og bestod af 12 gårde, mens det urgamle fiskerleje i 1560 hed 'Saltbooleye' og bestod af 16 boder, hvor man altså saltede fiskefangsten.

Lejets areal var den bebyggede strand og den fælles bakke bagved, hvor fiskerne havde deres får gående. Bag skellet ca. 200 meter fra kystlinien var bøndernes græsning.

Det begrænsede område langs kysten kom senere til at bestå af 50 matrikler, der som de eneste fik betegnelsen 'Tisvildeleje' i ejerlaugs-koderne.

Lejet består af de 50 matrikler inden for det markerede område, som begrænses mod Tisvilde By af en linie sydvest-nordøst fra Fiskerbakken til Hans Ollriksvej. Udsnit af kort fra 1986, Geodætisk Institut 1514 IV SØ 1:25 000. (1 km i terrænet er 4 cm på kortet).

'Langetravs', bondske vejnavne er fastholdt siden 1938 af den stilige skiltning i Tibirke Bakker.

Foto: Lars Windfeld-Høeberg

Dette stednavn har i moderne tid nok fået sin navnestyrke som følge af, at det måske var etiketten for badelivet, da jernbanestationen blev anlagt i 1923, og efterfølgende har postnummeret 3220 bidt sig fast i selvbevidstheden langt uden for byen.

Tidligere (1906) var postadressen faktisk 'Tisvilde pr. Helsingø'.

Selv om Lejet, særlig i datidens virkelighed lå et godt stykke fra stationen, længere nede mod stranden - faktisk helt nede efter Højbohus - så kan man i en række lokale benævnelser aflæse den glidende geografiske bevidsthed:

Tisvilde Fiskerleje (landkort 1787), og stadig Tisvilde Fiskerleje (Geodætisk kort 1899). Tisvilde Leje (Berlingske Tidende 1901). Tisvildeleje (postkort 1910). Tisvildeleje (annonce 1930), etc.

Men hvorom alting er, så har der altså været frit slag til at underordne sig den lokale kulturs trend efter temperament: Tisvilde Bio Bistro, Tisvilde Højskole, Tisvildeleje Gymnastikforening, Tisvildeleje Bageri, - og man kan selv more sig med at finde en lang række navne som fortæller historien om hvor de pågældende (ikke) er placeret.

Det fine badehotel fik ved opførelsen i 1895 navnet 'Tisvilde Badehotel', som måske vidner om, at fiskerlejet stadig repræsenterede en folkloristisk interessant verden men ikke var tilstrækkelig mondænt til at give navn til Badehotellet - hvem ved.

Og så skal 'Helene Grav' også lige omtales. Man ser forskellige udgaver af stednavnet i den historiske litteratur: 1646 'Hellig Lenis Graf'. 1768 'Helenæ Grav' og 'St. Helenes Grav' er male-ren J. Th. Lundbyes benævnelse i 1838.

Det lokale folkemål

Dialekten i det nordøstlige Sjælland har hjemme nord/øst for Roskilde og Køge. Der er en ualmindelig tydelig afgrænsning langs Isefjorden og Roskilde Fjord, særligt mellem Hundested og Rørvig.

Generelt har de nordiske dialekter flydende grænser. For eksempel er der fællestræk over Øresund mellem Skånemålet og det nordøstsjællandske mål langs sjællandskysten.

Hvor drævende eller gebrokkent dagligsproget på Tisvildeegnen lød i 'kong Volmers tid', kan man kun gætte sig til. Men takket være flere 'folkemindesamlere' er det muligt at danne sig et levende lydbillede af det lokale folkemål for en hundrede år siden. Anders Uhrskovs 'Kulsvierbogen' kan anbefales, hvis man vil møde det daglige almuesprog her på egnen i form af personligt nedskrevne beretninger.

Sproget delte folk: I Gilleleje sagde de 'nier' (nede), i Tisvildeleje: 'nøer'.

Men eet bestemt ord er fælles på vores egen nordøstsjællandske dialekt: 'inte' (ikke).

Man skal såmænd ikke være særlig gammel for at have oplevet resterne af dialekten.

Er man vokset op i første halvdel af 1900-tallet er der nok at berette om ordvalget både fra landet og fra stranden, hvor en afstand på bare 10 km gjorde en mærkbar forskel:

Såvel mellem landsbyerne som i forhold til fiskerlejerne satte man en dyd i så vidt muligt at hævde et lokalt sprogligt særpræg.

Sådan var det overalt: Hos vejbyerne, holløserne, ørbyerne, unnerupperne, dem fra Sandet, dem fra Tibirke, samt alle de

andre med tryk på første stavelse: Gillelejerne, rågelejerne, tisvilderne og tisvildelejerne.

Men det mest indspiste sprog skal have været i 'Hånst'' (Hundested), hvor der i øvrigt var en hel del tilflyttere fra Tisvildeleje, som jo ikke fik en havn til større fiskerbåde.

Udtryk med synsvinkel

Uden for den egentlige dialekt findes der også nogle andre geografisk betingede udtryk til at angive forhold til nærliggende lokaliteter:

'inde på Værket' (Frederiksværk) og 'inde i Hundested', 'ovre i Hillerød/ Helsinge/ Ramløse'.

Gennem samtaler med ældre lokale borgere kan man desuden finde den lille forskel mellem opfattelsen i Holløse og i Tisvildeleje, man sagde:

'nede i Tibirke' (set fra Holløse), men 'henne i Tibirke' (set fra Lejet),

'ned til kirken' (set fra Holløse), men 'ud til kirken' (set fra Lejet).

Og når Tisvildelejerne skulle sejle ud til Liseleje, så var det 'ind på Lis''.

En samhørighed kunne man i øvrigt mærke i Vejby-udtrykket 'vort Leje' om Tisvildeleje !

Fiskermålet

Fiskeriet var en barsk affære og fra åben båd ude på 'dyved', det dybere hav mellem stranden og Hesselø, fortæller Erik Petersen, der var 6. generations fisker.

På land gik man i øvrigt stille »uden at bande og sværge for meget, - man havde sine egne aftaler med Vorherre« beretter Anita Olsen, som har flere forfædre i Lejet. Hun mindes dog svadaen: »Rånger tæsk´me´!«

Nede i Lejet er der åbenbart stadig en levende identitet. Man mindes barndommens hygsomme atmosfære inden døre, hvor 'kogesilden stod og lumrede hele dagen på ovnen'. Man sagde

'dåres han'' (deres hånd), og man kunne godt 'få lidt i vide' ved at lytte til farfars ord:

»To huse er gået i stranden i 1902« (er blevet skyllet bort af havet).

»Om Gud vil, tager vi på stranden« (vi tager så vidt muligt ud at fiske).

Kursen blev til søs bestemt af de lokalkendte naturlige 'stillemærker' langs kysten:

'Skåret' (ved Helene Kilde) var blot en landkending uden religiøs betydning,

'Blistrup Fremme' var antagelig beliggenheden med Blistrup Kirketårn lige i sigte,

'ved Batterierne' var ud for Brantebjerg, 'ved Lis'' var ud for Liseleje, og 'ud for De høje Træer' var en position med en markant trægruppe (ved Runde Elle) i sigte.

Down under Tisvilde

Det hævdes, at menigmands daglige sprog først forandrede sig 'nogenledes', efter at jernbanerne nåede ud på landet.

Indtil da kunne lokalbefolkningen aldrig være i tvivl, om man forstod hinanden, for sproget og indholdet var netop indforstået – også her 'Nøer på wort Lei' .

That's a good wenning.

Kilder

Samtaler med lokale borgere, som var børn og unge inden for perioden 1920-50.

'Retskrivning af stednavne', Stednavneudvalgets sekretariat, Afdelingen for Navneforskning, 2006.

'Tisvilde. Vejleder for Besøgende', Valdemar Seeger, 1896.

'Tisvilde og omegn', Hans Olrik, 1920.

'Tisvilde, en mosaik', Michael Pers, 1997.

'Kulsvierbogen', Anders Uhrskov, 1967 (1933).

'Dansk dialekt antologi i østdansk og øsmål', Niels Åge Nielsen, 1978.

'Danske dialekter, en kortfattet oversigt' K Ringgaard, 1969.

Gilleleje-Helsingør Lokalarbiv.

Hærkort M715 1514 IV Tisvildeje 1987, GI-kort (4cm) 1514 IV SØ 1986,

Skov- og Naturstyrelsen vandreture 1- 2004,

Kort- og Matrikelstyrelsens hjemmeside 2008.

Familien Nørgaard på Havgården 1948-1989

40 år med pensionatdrift i Vejby Strand

Af Kamma Hansen

Familien Nørgaard på Havgården

Jeg elsker den gamle, den vaklende rønne, denne sang har jeg i min barndom hørt min far fløjte eller små-nynne når han gik og restaurerede mors og hans elskede Havgården...

Havgården er opført omkring år 1825. Den ældste del af den lille trelængede ejendom var opført i bindingsværk, mellemrummene var udfyldt med soltørret blåler iblandet strå, mens resten af huset var almindelig brændte mursten. Den stråtekede ejendom, nr. 12S af Vejby by og sogn, der havde et areal på 2376 kvm. skyldsat for Hartkorn 1. FK 1 ¼ Alb og var beliggende på Strandlyvej 1 i Vejby Strand.

Mine forældre Johanne og Niels Nørgaard købte Havgården af Ingeborg Vessing (en pensionatsejer i København) til overtagelse den 1. marts 1947. Gården blev købt på følgende vilkår: »En pensionat virksom-

Havgården omkring 1947 - 1948

Familien i haven sammen med faster Ciliane

Kig ind i gården fra Strandlyvej

Mor og far i 1947

hed med hørende inventar og tilbehør, men for købers egen regning og risiko i enhver henseende«. I følge inventarfortegnelsen fuldt møbleret. 16.000 kr. havde de betalt for løsøre for en fuldt monteret virksomhed, men det stod ikke rigtig i forhold til virkeligheden. Som jeg husker det, havde min mor lyst til at smide nøglen i havet, da hun erfarede virkeligheden – så håbløst syntes hun det var, og den ellers altid glade mor græd sig i søvn den første nat.

Men viljen og kærligheden til hinanden gjorde, at mine forældre tog fat, trods hårde odds. Deres tidligere job som bestyrerpar var opsagt, deres sparepenge var opbrugt, og de havde to små piger (min søster og jeg, på to og ni år), som skulle forsørges.

I 1915 startede restauratør familien Ziebe en pension på ejendommen. Men omkring 1920 valgte de at udstykke gårdens jord til 80 sommerhusparceller. Det var deres mulighed for at overleve og lave en rentabel pensionatsvirksomhed.

Men tiden var ikke gunstig for den type virksomhed, og Havgården måtte i de efterfølgende årtier skifte ejere mange gange. Derfor var de lokale handlende

meget skeptiske overfor de to nye ejere, Niels og Johanne Nørgaard. Men deres egen slagter i Hørsholm kendte dem og troede på de to unge mennesker. Slagteren leverede med 30 dages kredit alt hvad de skulle bruge til deres første Pinse på Havgården, hvor der var 16 gæster indkvarteret på pensionatet.

Pinsen gik godt, alle var glade og tilfredse, og Niels og Johanne fik mod på tingene. De indrykkede en lille annonce i Politiken med 20 ferieklare værelser på Pension Havgården. Alle 20 værelser blev i løbet af to timer udlejet i otte uger, til en pris på 12,50 kr. for fuld pension (ca. 20 år senere var prisen 55 kr. i døgnet).

Hvordan var en dag på Havgårdens somerpensionat i 1947?

Jeg mindes med glæde sommerlørdage, når det vrirlede med nye gæster, og de der afsluttede deres ferie. Hele gårdspladsen var fyldt med glade mennesker. Nogle var lige kommet enten med taxa eller ved at far hentede dem i

Mor tager et hvil på brønden. Vartegnet, men også stedet hvor man tørrede og kridtede sommersko til damerne og børnene

Far på tørrepladsen til mandfolkesnak, men også tørrestedet til de mange badedragter

En sommerlørdag på gårdspladsen

hvid tjenerjakke nede ved Strandlyvej, hvor rutebilen holdt, og kørte deres bagage hjem på trillebøren. Inden da havde far og en dame ordnet alle værelserne. Der var ikke indlagt vand på værelserne de to første år, så toiletspande og natpotter skulle tømmes og rent vand bæres ind i servantekanden.

Frokosten havde mor klar præcis kl. 12, det blev markeret ved at far slog på gong gong'en. På sådan en lørdag kunne der godt være 60 til 70 mennesker til frokost, så der var travlhed alle vegne. Mit job var, sammen med en ung pige, at sørge for morgenmad, det var imellem kl. 8 og 9. Derefter skulle der vaskes op og dækkes op til frokosten. De første år var smør, brød, kaffe og salt rationeret. Et ekstra mærke gav ret til 25 gram smør til frokost og morgenmad. To brødmærker, så kunne der blive til rundstykker om morgenen. Far holdt styr på alle mærkerne, og ved hjælp af et stort skema sørgede han for, at ingen blev snydt.

En nymalet gavl med reklame

Tidligt om morgenen havde de allerede været fra mejeriet med smør og is til isskabet og en ekstra stang is til at køle snapsen ned. For hver gæst havde sin egen flaske snaps med navn, som de selv skænkede af. Det skyldes, at Niels og Johanne ikke havde en spiritusbevilling, men de havde derimod en konditorbevilling. Det skulle forstås sådan, at de måtte servere øl og spiritus sammen med mad, og hvis gæsterne skulle have en lille én derudover, skænkede de selv af deres flaske med navn.

Morgenbrødet kom bageren fra Tisvilde med, og hen på formiddagen kom henholdsvis slagter, ostemand, købmand og gartner for at levere varer til Havgården.

Det rygtedes hurtigt blandt de kvindelige sommerhusbeboere, at der var mulighed for både at handle og telefonere på mønttelefonen henne på Havgården. Men en dag blev det mor for meget, hun skulle bruge telefonen, men fik besked på, at det ikke var hendes tur endnu! Mor måtte pænt om bag køen og

vente på hendes tur. Men far blev omgående sat i sving med at lave et skilt til telefonen, hvor der stod: telefonen er privat og kan kun benyttes af Havgårdens gæster fra kl. 09-10.30. Mor har altid været hurtig og kontant, mens far roligt men bestemt fik glattet ud og sat tingene i system. Der var rene linjer, ikke noget lusk eller sladder.

Hvad fik gæsterne, ferien til at gå med?

Da Havgården ligger lige ned til vandet, så var gæsterne selvfølgelig meget nede ved vandet eller ude i den dejlige have. Nogle lejede cykler i Vejby, så de kunne se området, mor sørgede for at lave madkurv til de eventyrlystne gæster.

Et lille rim, skrevet af en af gæsterne, beskriver stemningen:

*Først skulle børnene more sig
med tovtræk, kapløb og andet godt
Det syntes børnene var en herlig leg
men så kom turen til os*

*De skulle høre børnenes hvin
Danielsen og Svendsen blev madet
Vi andre blev nærmest syge af grin
ved at se på lagkagefadet*

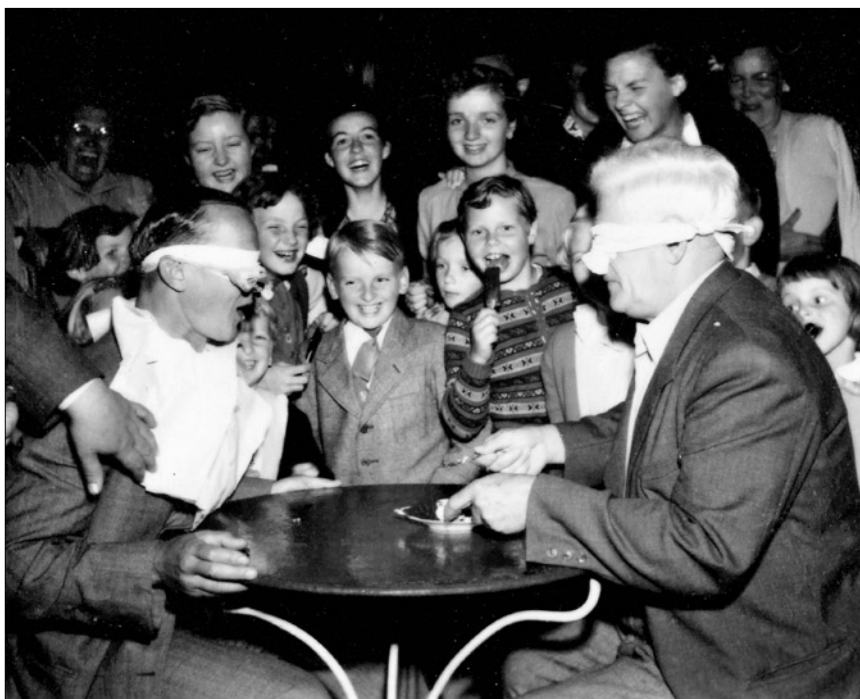
*Så pølser vi spiste
og øl vi drak
til natten den blev borte
Thi historier, sang og munter snak
gjorde timerne alt for korte*

En anden form for adspredelse var radioen med de fortsatte hørespil, og aftentur til 'solnedgangsbænken' med udsigt over Kattegat.

Da den første sommer var veloverstået, og vinteren meldte sig, måtte familien Nørgaard finde noget at arbejde med. De tog tilbage til Høsterkøb, hvor de lejede en lille lejlighed og jeg kom

Nogle af de kvindelige gæster, der er på vej ud for at finde groftekantsblomster til en aftenfest, som de selv arrangerede.

Danielsen og Svendsen bliver madet

Pension „Havgaarden“

Idet vi byder Dem velkommen til „Havgaarden“, hvor vi haaber, at De maa befinde Dem godt og have en god Ferie, beder vi Dem venligst bemærke:

Vær venlig straks at orientere Dem med Hensyn til Udgangen i Tilfælde af **Ildebrand**.

Udvis ligeledes den allerstørste **Forsigtighed ved Tobaksrygning** og anden Brug af Ild; netop paa Grund af Brandfaren ved Straataget.

Spisetiderne: Morgen Kl. 8 — 9
Frokost Kl. 12
Middag Kl. 18

Benyt venligst Bonhæftet ved enhver Bestilling. Eventuel Aftenservering bedes bestilt i Køkkenet inden Kl. 20.

Kontortid daglig Kl. 19,30 — 20

Normalt serveres ikke paa Værelserne. Udlaan af Glas og Bestik til Brug paa Værelserne kan ikke finde Sted, ligeledes er det ikke tilladt at nyde eventuelt medbragte Drikkevarer i Spisestuen, Opholdsstuen eller Haven.

tilbage til min gamle skole. Far fik lært at isolere varmerør, og mor gik ud og gjorde rent og lavede mad. Da foråret kom trak livet på Havgården igen, så familien rejste tilbage, og blev der siden. Ved siden af pensionatet, fortsatte far sit isoleringsarbejde og fik et godt samarbejde med blikkenslagerne i Vejby og i Helsingør. Mor havde tilsyn med sommerhusene, og gjorde dem klar til sommeren med forårsrengøring.

Endvidere havde flyvestation Kagerup fem mand udstationeret på Havgården i en periode, hvor tår-

Information til gæsterne

net var bemanded. Samtidig blev far tilsynsførende, først for Vejby Vester Strand Vandværk, og da det lukkede, fik han i stedet en ”overenskomst” med Andelsselskabet Studebjerg Vandværk. Far passede dette job til 1. september 1989, hvor der kom en ny ordning og administration og tilsynspligt, mellem de tre lokale vandværker i området.

I 1950’erne blev det sværere at være pensionatsejer i Danmark. Alle danskere ville ned til sydens varme. Spies og Tjæreborg-præsten sendte tusindvis af folk på charterferie. Men heldigvis var der også mange, som var blevet meget tilfredse med Pension Havgården, de kom igen år efter år og anbefalede stedet til andre.

Mor forbereder servering af stegen til fest

Igennem årene var der normalt fuldt belagt i feriesæsonen. Men tiden gjorde, at der var behov for at finde på nye aktiviteter.

Derfor kom idéen med at arrangere selskaber for folk. En af de ansatte damer havde ikke plads hjemme til at holde datte-rens bryllup og foreslog om festen kunne holdes på Havgården. Bryllupsfesten blev en stor succes, og en ny forretningsidé var skabt. Amtet blev ansøgt om tilladelse til udlejning af festlokaler, men de fik stadig ingen spiritusbevilling. Så i starten betalte man proppenge til toldvæsenet, og vedkommende der holdt selskabet skulle selv indberette til toldvæsenet, hvor meget alkohol der var blevet drukket til festen!!

Mor og far indkøbte varerne, lavede maden, sørgede for borddækning med sølvtallerkner, blomster, lys, musik og servering. Alt blev aftalt i forvejen med dem der skulle holde festen, og når festen var slut, mødtes værterne sammen med far og mor inde i privaten, og der blev afregnet, og de madvarer der var til rest, fik værterne med hjem.

Borddækning til selskab

Foto fra Johanne og Niels Nørgaards 25 år jubilæum den 1. marts 1972

I årene fra 1965 til 1980 blev der holdt ca. 2000 selskaber på Havgården. I 1980 døde min mor, Johanne Nørgaard i en alder af 67 år. På det tidspunkt var der stadig selskaber der var booket frem i tiden. Min far havde brug for hjælp, og jeg valgte derfor at træde til, og sammen med min far og nogle dygtige medarbejdere afholdt vi selskaber på Havgården i endnu seks år. På det tidspunkt var min far, Niels Nørgaard 76 år og han følte, at tiden var inde til at rejse og lade en ny epoke begynde for Pension Havgården.

I december 1986 overtog Lilly og Claus Larsen og deres to sønner, Havgården. Far flyttede til Kælderbjergvej i Vejby, hvor han boede til sin død i juni 1990, men han var glad for at se at hans og Johannes livsværk fortsatte og voksede sig ind i en ny tidsalder.

Noter

Illustrationer og fotos er fra familien Nørgaards private skrapbøger

Skolestier og kirkestier

Af Lars Windfeld-Høeberg

Hvad er mere fristende end at skyde genvej - at tage den mest brugbare smutvej hen til bestemmelsesstedet, - uden om vandhuller, buskadser og andre forhindringer.

Hvis en omvej derimod skal virke tillukkende, må helt andre personlige motiver spille ind.

Fodstier til kirke og skole kunne ofte være sammenfaldende. Men da landsbyfællesskaber, sognegrænser og skoledistrikter ikke nødvendigvis fulgte hinanden, blev stierne trådt i et uregelmæssigt mønster over landskabet.

Tibirke Kirke

Det med en personlig sidegevinst på fodturen var måske nok tilfældet med kirkestien fra Tibirke landsby til Tibirke Kirke for en generation siden, og længere førhen.

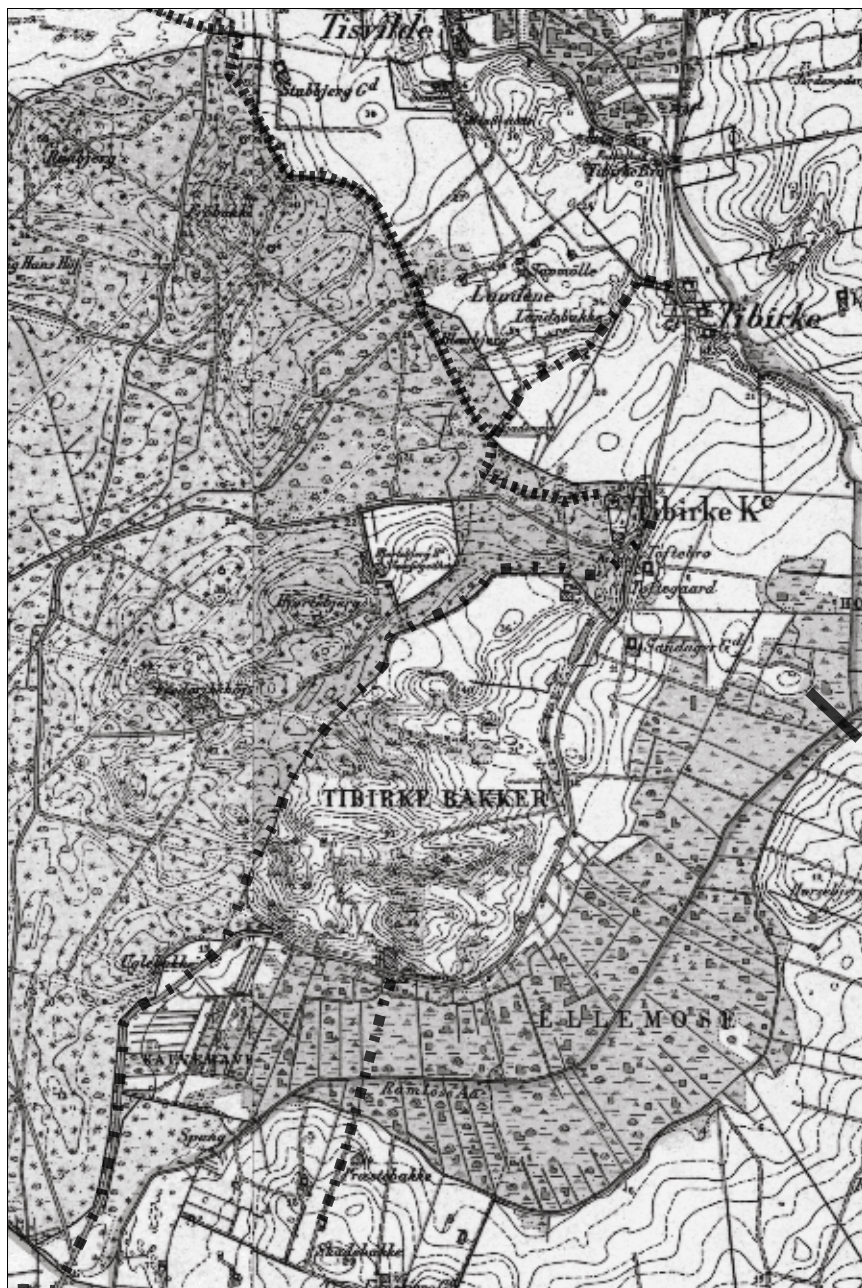
På det tydelige landkort fra omkring 1897 ses kirkestierne fra Tibirke Bro og fra landsbyen gå mod nord - altså vinkelret væk fra landevejen, som ellers fører direkte hen til kirken.

Man gik op ad bakken, hvor stierne så svang sig til venstre og hen til Hørsekæret inden for Hegnet (se kortet på næste side).

Hvorfor nu denne omvej på ½ kilometer? - i steden for at gå den lige vej til kirken ad Bækkebrovej ?

91-årige Helmer Christiansen - gammel landmand fra Holløse - fortæller: »Når man så var nået ind ved Hørsekæret mødte vi dem fra Lejet, og fulgtes til kirke«.

Og der har vi nok den sandsynlige grund til denne omvej: Man kunne få et tilfældigt møde med en følgesvend eller -pige på den fælles spadserertur til og fra kirke.

Forklaring til kortet

På kortet svinger Bækkebrovej sig på tværs fra Bækkebroen i nedre venstre hjørne til Tibirke By i øvre højre hjørne.

Kirkestien fra Tibirke ses gå en lille omvej, så den følges på en kort strækning i skovbrynet med kirkestien fra Lejet.

Kirkestien fra sognets sydvestligste afkrog – Sandet – følger Bækkebrovej indtil det skarpe sving, hvor man støder på Tibirke Bakker ved Vedels Gård. Herfra tager stien en lille genvej i skoven og følger så skovskellet til Tibirke Kirke.

Lars Andersens sti til Tibirke Skole går hen over Ellemosen fra Skadebakken i Ramløse Sogn.

Oldtidsvejen (midt på kortets højre kant) er endnu ikke angivet på dette kort, men blev brugt af lokalbefolkningen længe inden den blev udgravet og 'kendt' i 1940'erne.

Målebordsblad 1899, Geodætisk Institut.

(1 km i terrænet svarer omtrent til 4 cm på kortet).

Tibirke Bakker

Ser man nærmere på sognets gamle skole- og kirkestier for en hundrede år siden, så er der et stort antal, som stadig er i brug i det kommunale sti-system.

Men andre er groet til i glemsel.

Tag for eksempel ned i det sydligste hjørne af Tibirke Bakker, hvor Vedels Gård med det store poppeltræ ligger i det skarpe vejsving på Bækkebrovej 39.

Lige på den anden side af vejen over for gården – her går en vej ind i Hegnet.

Følger man skovstien mod højre vil man efter en 100 meters gang nemt kunne miste kursen i retning af kirken, da den oprindelige sti næsten ikke kan erkendes mere.

For et par generationer siden var denne del af kirkestien i brug, og endnu for en snes år siden kunne den ses tydeligt gennem bevoksningen.

Kirkestien fra Sandet skærer igennem diget langs Skovskellet i Tibirke Bakker, 2008.

Foto: Lars Windfeld-Høeberg

Her i 2008 kan man stadig se det sted i skovbrynet (200 meter oppe ad vejen Skovskellet), hvor kirkestien fra skoven gennemskar stendiget omkring Hegnet. Stien fortsatte herfra langs skovbrynet bag Bakkerne og Øvre Vænge til Tibirke Kirke.

Stien er godt nok ikke angivet på landkort fra Generalkvartermesterstaben 1824 endsige på Generalstabens kort 1855. Men på Geodætisk Instituts kort 1897 ses den tydeligt på den ganske korte strækning fra Vedels Gård og hen mod Skovskellet (se side 78).

Ingen ville efter alt at dømme kende til denne del af Vejby-Tibirke Sogns historie, hvis ikke lige afdøde dr. phil. Tove Clemmensen havde overgivet sine barndoms minder til familie og naboer. Hun holdt sommerferie tæt på kirkestien i Bakkerne gennem 70 år siden 1915.

Hendes beretning fortalte, at det var sognebørnene fra Tibirke Sand, som jo brugte stien.

Tibirke

Og nu vi er i Bakkerne. Her var en skole 1896 – 1936 : Tibirke Skole, nu Bækkebrovej 42, nabo til Johannes V. Jensens. Skolebygningen har huset flere kunstnere siden, men engang blev der undervist for børn fra det nære, men også fra det ret fjerne.

Tibirke Skoles distrikt omfattede nemlig et område, som nok ikke er selvindlysende i 2008.

For hundrede år siden var landdistrikterne ret jævnt befolkede i områderne mellem landsbyerne, og baggrunden for placeringen af for eksempel skolen i Tibirke Bakker var umiddelbart, at 'skolefællesskaberne' hen over kommunegrænserne ophørte med slutningen af 1800-tallet. Herefter måtte børnene fra Sandet henvises til en ny skole i Tibirke, nu hvor de ikke længere kunne gå i Sandskolen (ved Sandkroen).

Her skal man tage den tankevækkende holdning i betragtning, at det lige siden 1700-tallet var et afgørende princip i lokaliseringen af skoler i Nordsjælland, at de skulle placeres af hensyn til den kortest mulige og mest ufarlige skolevej for eleverne, uanset sognegrænser.

Forklaring til kortet

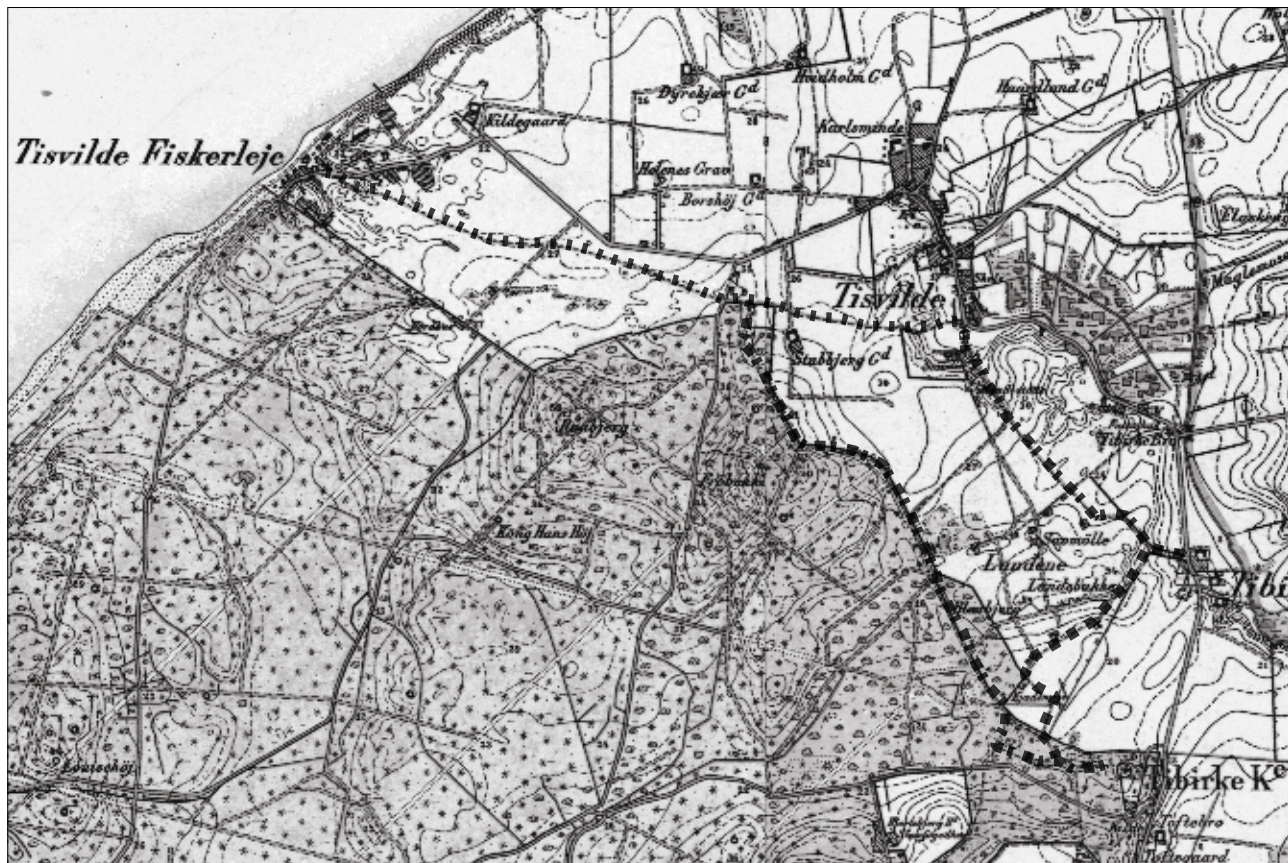
Til skolen i Tisvilde By kom eleverne fra Lejet og fra Tibirke By. Skolestien gik den korte vej over landskabet.

Kirkestien fra Lejet til Tibirke Kirke skilte sig ud fra skolestien ved Stubbjerggård og gik så langs skovkanten til mødet med kirkestien fra Tibirke By.

Den samlede flok kirkegængere kunne herefter stifte nærmere bekendtskab på den korte strækning til kirkegårdslågen.

Målebordsblad 1899, Geodætisk Institut.

(1 km i terrænet svarer omtrent til 4 cm på kortet).

Ikke desto mindre var det også afgørende for fordelingen af elever på de lokale skoler, at hvert distrikt så vidt muligt skulle rumme en befolkning svarende til 280 tdr. hartkorn. Og hvis denne fordelingsnøgle ikke gik op efter placeringen af gårdmandsbørn, blev 'hullerne fyldt' med husmandsbørn, som så kunne få sig en længere gåtur.

Der kom elever fra nærområdet selvfølgelig. Men altså også fra hjemmene på den anden side af Frederiksværksvejen - fra Sandet. Desuden kom der børn vandrende fra den anden side af Ramløse Å.

Eleverne ovre fra omkring Bækkekrogen skulle altså forcere Ellemosen, som ganske vist stort set var enge. Men man kan forestille sig den bedrift, det må have været at passere åen over en smal, glat spang og vandre gennem vinterdisen frem og tilbage fra Tibirke Skole.

Sådan var det for blandt andre den legendariske Lars Andersen, født 1910 og husmand lige nord for Skadebakken. For ham var der heldigvis kortere til Tibirke Skole end til Ramløse Skole, og han tog sin lige vej ned forbi Præstebakken til Ramløse Å, hen over den på et bræt ,og gennem eng og mose op til skolen.

Det var Lars Andersens sti. Men som årene gik, kom der en ny ejer af mosen, der frabad sig Lars Andersens trafik over området, selv om han havde gået der i et halvt hundrede år til og fra småjobs i Bakkerne. Men det var under hans værdighed at diskutere sagen med den nye ejer. I vore dage er denne rute desuden blevet forhindret af et tørveskær.

Om der i sin tid fandtes en anden fælles skolesti gennem Ellemosen er ikke umiddelbart til at fastslå, selv om flere landkort gennem de sidste hundrede år angiver en 'fodsti' (fra 2,1 km mærket på Bækkebrovej) (se side 78).

I mands minde har man imidlertid brugt Oldtidsvejen over Ramløse Å, 1 km sydøst for Tibirke Kirke. Først efter udgravningen i 1944 blev offentligheden opmærksom på dette gådefulde, tusindårige vadested. Men de lokale unge i Ramløse sagde, at dér havde de da altid gået over, når de skulle over og tæve karlene til bal på Tisvilde Kro.

Tisvilde

Den ældste skolebygning Bygaden 10 var fra ca. 1801. Men før da blev der oprettet skole allerede i 1761, delvis af midler fra Helene Kildeblok.

Mange vil også kende til Tisvilde gamle Skole, som i dag ses på den afsnørede del af den gamle landsbygade, nu Bymosen 4. Den nye skole mellem Tisvilde og Tisvildeleje begyndte i 1936, Bygaden 35.

Den gamle Tisvilde Skoles elever kom bl.a. fra Lejet ad Skolestien, som i dag stadig er tilgængelig og afmærket med et fint skilt med sit oprindelige navn lige fra Lejet, gennem sommerhusområdet hen til Skovporten, og videre langs skovbrynet ned gennem parcelhuskvarteret til Tisvilde By. (se side 83).

Skolestiens udgangspunkt ved Lejet, 2008

Foto: Lars Windfeld-Høeberg

Vejby

Vejby fik sin Rytterskole allerede i først i 1720erne (Gl. Skolevej 1), Pogeskolen 1905 (Gl. Skolevej 3) og den nyeste Vejby Skole 1912.

Til kirken og til skolen kom eleverne også fra landsbyerne i oplandet:

Kirkegængere og skolebørn fra Holløse gik ad stien, den næsten lige vej hen over marken.

Helmer Christiansen fortæller fra 1950'erne: »Kun børn fra den højre (østlige) side af Holløse Gade gik i Vejby Skole«.

Lige efter Holløsegården – på Askemosevejen mod Ørby – »gik stien ret ud til venstre, skrås over marken, så alle agrene var lutter trekanter. Neden for gik den nord uden om Askemosegård«.

»Senere forsøgte de at flytte stien længere hen ad Ørbyvejen, så den kom til at følge markvejen ned gennem Askemosegård, men det holdt vist op på grund af nogle store hunde, som børnene ikke kunne lide«.

Ørbyerne kom ad de stier, som i dag stadig er velkendte:

Fra Attelund og nordover i zigzag til Vejby Station og op i byen.

Der var også en sti fra Ørby Trinbræt langs banen, rundt om viadukten og Saksenkold, og så videre hen langs banen til Vejby.

Unnerup første skole fra 1824 er vist ret ukendt, den lå Møngevej 29. Unnerup Skole fra 1914 kan ses på Møngevej 31.

Skulle unnerupperne til deres kirke i Vejby var der den gamle kirkesti. Den fulgte oprindelig en sydvestlig retning fra landsbyen over Højbro Å til Møngevej, og derfra til den nordlige kirkegårdsåge.

Her i 2008 går resterne af denne gamle rute ind ved Kælderbjerggård for at bane sig vej op gennem parcelhuskvarteret til kirkegården.

Da farfar var ung gik man ad stierne for at gøre turen nem, man kunne nærmest se retningen fra sit udgangspunkt til sit endemål.

Kirkegængere og skolebørn fra Holløse tog den snorlige rute over marken til Vejby.

Fra Ørby fulgte man markvejene.

Unnerupperne gik over Højbro Å og smuttede så til sidst fra Møngevej op over bakken til den nordøstlige kirkegårdslåge i Vejby.

Målebordsblad 1899, Geodætisk Institut.

(1 km i terrænet svarer omtrent til 4 cm på kortet).

Stierne var trådte og hævdvundne gennem tiden. Dengang var der så at sige ikke noget 'planlagt stisystem', som kunne give en kunstig omvej. Man kunne justere den ellers slagne vej, hvis den var oversvømmet eller blokeret af en gren. Lige som det nu er muligt i off-roader-kulturen med mountainbikes.

Men vore dages net af ruter for bløde trafikanter er også en opfordring til at nyde naturen, for myndighedernes omsorg for en sikker skolevej har over to hundrede år på bagen.

Kilder

Samtaler med lokale borgere, som var børn og unge inden for perioden 1920-50.

'Af Helsing Kommunes Skolehistorie', Leif Degnbol, 1999.

'Stier i Helsing kommune', Helsing Kommune, 1978.

Helsing-Gilleleje Lokalarkiv

Kunstudstillingen 2008

Af Christian Friis

For fjerde år i træk afholder Vejby-Tibirke Selskabet en kunstudstilling på Tisvilde Skole i de to sidste weekender i juli måned (19.+20. – 26.+27. juli). I 2005 var det kunstneren Augusta Thejll-Clemmensen, der blev vist, i 2006 Selskabets egne kunstværker, i 2007 malerne Herman Vedel, Kristian Møhl og Cæsar Kunwald. Såvel kunstnerne og motiverne var meget koncentrerede omkring vores kerneområde: Vejby-Tibirke, men i 2008 vil vi udvide rammerne lidt, idet vi inddrager kunstnere og motiver fra andre dele af Gribskov Kommune.

Selskabet har valgt at vise, hvordan kunstnerne gennem tiderne har skildret havet og det kystnære miljø fra klitterne ved Tisvildeleje og op langs med kysten til Dronningmølle. Med andre ord bliver det hele Gribskov Kommunes kystlinje, der vil være temaet for udstillingen.

Kunstudstillingsudvalget har som arbejdstitel kaldt udstillingen for 'Kattegatkysten og kunstnerne', men måske vil vi vælge en endnu bedre titel, når vi nærmer os den endelige udarbejdelse af udstillingen.

Selskabet ejer selv en lang række kunstværker, der vil kunne illustrere temaet i Vejby-Tibirke, men heldigvis har vi fået lov til at låne en lang række værker fra forskellige steder. Gribskov kommune opstod ved sammenlægning af Helsingørskommune og Græsted/Gilleleje Kommune. I begge de 'gamle' kommuner er der blevet opkøbt utrolig mange kunstværker, der nu er placeret i de kommunale bygninger. Selskabet har fået lov til at låne de kunstværker, som vi ønsker at bruge til vores udstilling. Kommunen har indledt en omfattende registrering og fotografering af kunstværkerne, og det letter vores arbejde med udvælgelsen.

Udover Gribskov Kommune har vi også fået tilsagn fra Holbo Herreds Kulturhistoriske Center (HHKC) i Gilleleje om, at vi

kan få lov til at låne kunstværker fra deres meget omfattende samling med motiver fra hele kyststrækningen. Netop HHCK har i stor udstrækning samlet på motiver fra områderne Rågeleje – Gilleleje – Dronningmølle. Selskabets samling og HHKC's samling supplerer derfor hinanden særdeles godt.

Vi har desuden fået tilsagn fra adskillige private samlere, at vi må låne deres kunstværker til udstillingen, og for tiden arbejder Kunstudstillingsudvalget med planer om, at få flere nutidskunstnere til at deltage i udstillingen med værker, der specielt er udført til denne temaudstilling. Nogle af disse kunstnere må meget gerne være fotografer.

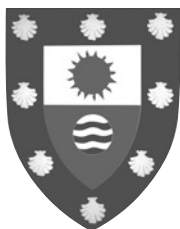
Udstillingen vil også rumme kort, ældre fotografier og andre materialer, der vil illustrere kysten og det kystnære miljø gennem de forskellige tider.

Alt tyder på, at Vejby-Tibirke Selskabet endnu engang vil kunne arrangere en spændende udstilling i sommeren 2008.

Viggo Pedersen: Udsigt fra 'Hotelbakken', Tisvildeleje.

Foto: Torben Rud Petersen

Vejby-Tibirke Selskabet - et kulturhistorisk selskab - har som sit formål at bevare kendskabet til Vejby-Tibirke egnens særpræg og indsamle kunst, litteratur og mediekunst, der er skabt af personer med tilknytning til egnen.

Selskabet er selvejende, oprettet i 1966 af en kreds af personer, der gennem deres tilknytning til egnen enten som fastboende eller som landligere har ønsket at gå aktivt ind for selskabets formål.

Selskabet står iøvrigt åbent for alle interesserede, der indtegner sig som medlemmer.

Bestyrelsen 2008

Chr. Friis, formand
Søren Nielsen, næstformand
Hans Kurt Jacobsen, kasserer
Torkil Lund, sekretær
Lise Woller-Nielsen
Anni Rosenstand
Lars C. Windfeld-Høeberg
Jens Erik Tobberup
Annie Prudinsky

Adresse:

Vejby-Tibirke Selskabet
Postboks 21
3220 Tisvildeleje

Hjemmeside:

www.vejby-tibirke-selskabet.dk

Æresmedlemmer

Gennem årene har

Vejby-Tibirke Selskabet

udnævnt følgende æresmedlemmer:

Christian Bek *udnævnt 1978*

Jan Valmin *udnævnt 1979*

Gunnar Lemming-Christensen *udnævnt 1980*

Henrik Kraft *udnævnt 1982*

Anna Jensen *udnævnt 1985*

Sofus Jensen *udnævnt 1985*

Inger Wieth-Knudsen *udnævnt 1987*

N. P. Wieth-Knudsen *udnævnt 1987*

Marie Haagen-Müller *udnævnt 1987*

Liv Tvermoes *udnævnt 1999*

Mogens Christophersen *udnævnt 2004*

